

ULUSAL BAĞIMSIZLIK SAVAŞI BOYUNCA YARARLI VE ZARARLI DERNEKLER

Doç. Dr. YÜCEL ÖZKAYA

Mustafa Kemal Paşa, daha Samsun'a ayak basmadan önce, emperyalist güçlere karşı, Anadolu ve Rumeli halkı tarafından, teşkilatlanmalar ve işgale karşı koyma girişimleri başlamıştı. Yalnız Türk hakkında oluşan bu millî duygular vatanın tümünün kurtarılması şeklinde ortaya çıkmamıştı. Pek çok il ve ilçede görülen bu örgütlenmelerin amacı, daha çok halkın kendi bölgelerinin kurtarılması şeklinde görülmekteydi. Düşman işgali nedeni ile, her yerde, her bölgede vatanseverler kurtuluş yolları düşünmeye, aramaya ve bunun sonunda da yöresel dernekler kurmaya başladılar. Bu yararlı derneklere karşın, zararlı dernekler de faaliyetlerini artırmaktaydılar. Biz ilkin yararlı dernekleri inceleyeceğiz.

A-YARARLI DERNEKLER:

a) Yararlı Dernekler Hakkında Genel Bilgi:

Yararlı derneklere girmeden önce, bu dernekler hakkında kısa bir hatırlatma yapmayı yerinde bulduk. 2 Aralık 1918'de Edirne'de kurulan "Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Heyet-i Osmaniye Cemiyeti", 7 Ekim 1919'da Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ile birleşmişti. 4 Aralık 1918'de İstanbul'da Vilâyat-ı Şarkıyye Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti kurulmuş ve 10 Mart 1919'da bunun Erzurum şubesi de resmen açılmıştı. Yararlı derneklerin, henüz işgal hareketi başlamadan kurulmaya başladığını bilmekteyiz. Bunlardan Kars İslâm Şurası, 5 Kasım 1918'de faaliyete geçmiş, 30 Kasım 1918'de Kars İslâm Şurası (1918 Aralığında Millî Şura adını almıştır) ve 17/18 Ocak 1919'da Kars'ta 131 delegenin katılımıyla Cenub-u Garbî Kafkas Hükûmeti Muvakkate-i Milliyesi adıyla çalışmalarını sürdürmüştür. Cenub-u Garbî Kafkas Hükûmeti, 25 Mart 1919'da, Cenûb-u Garbî Kafkas Hükûmeti Cumhuriyeti adını kullanmaya başlamıştı. 13 Nisan'da İngilizler'in Kars'ı işgal edip, Cenub-u Garbî Kafkas hükûmeti binasını kuşatması ve Hükûmet üyelerinden 12 kişiyi yakalayarak trenle Batum'a, daha sonra Malta'ya göndermeleri ile Cemiyetin büyük zarar gördüğünü tespit edebilmekteyiz. 25 Mayıs 1919'da ise, Ol-

tu'da "Meclis-i İdare" adlı kuruluşun "Oltu Şura Hükûmeti"ni kurduğunu, ancak, bir müddet sonra, İngilizlerin baskısı ile bu teşkilâta Rumlardan üye alınarak "Oltu Meclis-i İdaresi" adını aldığını, ancak millî çalışmaların hızlanması ile, bu teşkilâtın kendisini feshetmesi ve millî amaçlara hizmet eden "Oltu Şura Hükûmeti"nin kurulması ve 17 Mayıs 1920'ye kadar bölgeyi bağımsız olarak yönetmesi, Anadolu'da bağımsızlık yolundaki hislerin ne kadar derin olduğunu göstermektedir. Buna daha sonra değineceğiz.

İstanbul'da 21 Aralık 1918'de Kilikyalılar Cemiyeti kurulduğu gibi, bunun şubesi 20 Nisan 1919'da Adana'da açıldı. Yine, İstanbul'da, 29 Kasım 1918'de Millî Kongre ve 4 Mayıs 1919'da Millî Ahrar çalışma hayatına girdiler.

Trabzon'da 12 Şubat 1919'da "Muhafaza-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti", Samsun'da 19 Şubat 1919'da "Karadeniz Türkleri Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" kurulmuştu.

İstanbul'da 27 Mayıs 1919'da "Türkiye Müdafaa-i Vatan Cemiyeti" kurulduğu gibi, Diyarbakır'da da "Müdafaa-i Vatan Cemiyeti" kuruldu. 5 Haziran 1919'da, Muğla'da "Menteşeliler Müdafaa-i Vatan Cemiyeti" ve 27 Haziran'da Milas'da "Müdafaa-i Vatan Cemiyeti" kuruldu. Çeşitli yerlerde ise, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri faaliyete geçtiler. 10 Eylül 1919'da Gönen ve Biga'da, 5 Ekim'de Bursa'da "Müdafaa-i Hukuk Heyeti Merkeziyesi" ve aynı adlı dernek 8 Ekim'de Kirmasti (Mustafa Kemal Paşa)'de faaliyete geçti. 1 Kasım 1919'da, Mut'ta "Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti", 1920'de ise İstanbul'da "Müsellâh Müdafaa-i Millî Cemiyeti" kuruldu.

Bu arada kadınların da, vatani kurtarmak için cemiyetler kurduklarını görmekteyiz. Bunların en önemlisinin Sivas'taki Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti olduğu bilinmektedir. Bu cemiyet, daha sonra Niğde, Konya, Kayseri, Amasya, Pınarhisar, Erzincan, Kastamonu, Yozgat, Burdur, Kangal'da da çalışmalara başlamıştır.

Görüldüğü üzere, 1918'de kurulan dernekler mahallî olup, amaçları İzmir'i ve kendi bölgelerini kurtarmak noktalarında birleşmekteydi. Yani, henüz 1919 Mayıs'ında, Mustafa Kemal Paşa Samsun'a çıkmadan önce, vatanın tümünün kurtarılması yolunda bir adım atılmış değildir. Bunda vatanın pek çok bölgesinin henüz işgal edilmemiş olmasının yanı sıra

İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali ve buna karşı oluşan büyük tepkinin yavaş yavaş ortaya çıkmasının da büyük etkisi vardır. Ayrıca, bu dernekleri birleştirecek, Ulusal Bağımsızlık Savaşını başlatacak olan önder henüz tam ortaya çıkmamıştı. Mustafa Kemal Paşa, Samsun'a ayak bastıktan sonra, Ulusal Bağımsızlık Savaşını örgütleyecek ve halkı bilinçlendirecek önder de ortaya çıkmış olacaktır.

Bu derneklerden İstanbul'daki Millî Kongre ile Erzurum'daki Müdafaa-i Hukuk Derneklerinin Fransızca yayınlar yaptıklarını da bilmekteyiz. Millî Blok Fırkası ise, Amerika ile işbirliği yapmak gibi çalışmalarda bulunuyordu. Cemiyetlerle ilgili sayıları binleri geçen bütün belgeleri saptamak olanaksızdır. Biz elimizdeki belgelerle konuya kısmen ışık tutmaya çalışmakla yetineceğiz.

Bu ortaya koyduğumuz tablodan ortaya çıkan gerçek şudur: Vatanın topraklarının işgal olunması tehlikesi karşısında herkes ne yapacağını şaşırılmış durumda olup, yalnızca kendi bölgesini kurtarmayı düşünmektedir. Henüz millî bütünlüğü sağlayacak ve yönlendirecek bir lider yoktur. Ama hareket ve çıkış noktası ayındır. Bölgesel de olsa vatani işgalcilerden kurtarmak ve her türlü istilâya karşı koymak.

b) *Manisa İstihlâs-ı Vatan Cemiyeti:*

Mustafa Kemal Paşa, Samsun'a ayak bastığında, aydınların ve halkın her kesiminin, vatani kurtarmak için, çeşitli kurtuluş yolları aradığını görmüştü. Ancak, Mustafa Kemal Paşa, bu dağınık ve birbirinden habersiz cemiyetlerin ve kitlelerin tek vücut haline gelmeleri halinde, kurtuluşa ve bağımsızlığa ulaşılacağını düşünmekte ve plânını ona göre yapmaktaydı. Mustafa Kemal Paşa, Samsun'a yola çıkarken zaten kararını vermişti: "Kurtuluş, İstanbul'dan değil, Anadolu'dan gerçekleşebilir." Mustafa Kemal Paşa, bu konuda, aydınların ve halkın kurtuluş konusundaki azmini, heyecanını görmüş, yaşamış ve bu halk ile mutlaka başarıya ulaşacağına inanmıştı. Esasen, müdafaa-i hukuk düşüncesi 1919'dan önce de Anadolu'da mevcuttu. Örneğin, Manisa aydınları, 1918 Kasımında *İstihlâs-ı Vatan Cemiyetini* kurarak, müdafaa-i hukuk düşüncesinin öncüleri olmuşlardı. Bu Cemiyet daha sonra İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti ile birleşmiş ama, işgal sırasında Manisa'yı savunacak hareketlerde bulunmamıştı¹.

¹ Selek, Sabahattin; Anadolu İhtilâli, İstanbul, 1976, sh. 238

c) *Ege Bölgesinde Kurulan Diğer Dernekler.*

6 Kasım 1918'de, İzmir'de kuruluş hazırlıklarına girilen "İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti"nin kuruluş belgesi, 1 Aralık 1918'de vilâyete verilmiştir. İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti, 17-19 Mart 1919'da, İzmir'de son kongresini yapmıştı.

4 Mayıs 1919'da ise, İzmir'de "İlhak-ı Red Heyet-i Milliyesi" kurulmuştu. 20 Mayıs 1919'da "Aydın Vilâyeti Muavenet-i Hayriye Cemiyeti", 29 Mayıs'ta Denizli'de "Müdafaa-i Hukuk ve Redd-i İlhak Cemiyeti", 12 Haziran'da Çine'de "Çine Heyet-i Milliyesi", 15 Haziran 1919'da Akhisar'da Redd-i İlhak," 19 Haziran'da Söke'de "Heyet-i Milliye," 12 Temmuz 1919'da Denizli'de "Denizli Heyet-i Milliyesi" ve diğerleri kurulmuştu.

Henüz, İzmir işgal edilmeden, İzmir'in işgal edileceğinin duyulması üzerine 14 Mayıs'ı 15 Mayıs'a bağlayan gece, İzmir'in Redd-i İlhak Heyeti, İzmir'de bir miting tertiplemişti. Bu mitingde, işgale karşı direnme konusu işlenmişti. Dağıtılan beyannamede, Türkün, Wilson prensipleri adıyla hakkının zorla alındığı, Yunan işgalinin Türkler tarafından memnunklukla kabul edileceğinin söylendiği, Yunanlıların İzmir'de çoğunluk olduğunun iddia edildiği, bunların yalan olduğu açıklanmaktaydı².

15 Mayıs 1919'da İzmir'in işgali üzerine Türk halkının işgalcilere tepkisi iyice artmıştı, yurdun her yerinde mitingler düzenlenmiş ve işgale karşı tepkiler olanca ağırlığı ile su yüzüne çıkmaya başlamıştı. Mustafa Kemal Paşa, 19 Mayıs'ta Samsun'a çıkmadan önce, Doğu Anadolu'da 17 Mayıs'ta Hınıs'ta, 18 Mayıs'ta Erzurum'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri İzmir'in işgalini protesto eden mitingler düzenledikleri gibi, batı Anadolu'da da 16-19 Mayıs ve daha sonraki tarihlerde Redd-i İlhak Cemiyetleri tarafından yapılan mitinglerle ve İzmir'in işgali protesto edilmişti.³

² Genelkurmay, Harp Tarihi, Ask. Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, İstiklâl Arşivi, Klasör, 399, Dosya. 27/7, Fihrist. 2, Tunaya, Tarık Zafer; Türkiye'de Siyasî Partiler, İst. 1952, sh. 493-494, Umar Bilge; İzmir'de Yunanlıların Son Günleri, İst. 1974, sh. 85-105, Redd-i İlhak ve Müdafaa-i Hukuk Dernekleri hakkında yakında yayınlanacak olan İzzet Öztoprak'ın geniş bir çalışması mevcuttur.

³ Genelkurmay Harp Tarihi Dairesi, Askerî ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör. 15, diğer mitingler için, bak. Baykal, Bekir Sıtkı; İzmir'in Yunanlılar Tarafından İşgali ve Bu Olayın Anadolu'da Tepkileri, Ankara, 1970, TTK Konferansları, sh. 119-121. Özkaya, Yücel; İstiklâl Savaşında Türk Halkının Kuvâ-yı Milliye ve Millî Orduya Katkıları, Ankara, 1985, II. Ask. Tarih Semineri, sh. 240-242, Atamer, Hamdi; Millî Direnme, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, İstanbul, 1968, sayı. 7, sh. 20-23, sayı. 8, sh. 3-7, sayı. 9, sh. 9-14, sayı. 10, sh. 22-25, sayı. II, sh. 16-19, sayı. 12, sh. 13-16. Sertoğlu, Mithat; Millî Mücadalemizde Kahraman Denizli, Belgelerle Türk Tarihi D, İst. 1968, sayı. 6, sh. 3-7.

ç) *Kilikyalılar Cemiyeti:*

Mustafa Kemal Paşa, cemiyetlerin çalışmalarını dikkatle izlemekte ve onlarla bağ kurmak yolunda çalışmalarda bulunmaktaydı. Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'daki Kilikyalılar Cemiyeti ile de böyle bir düşünce ile ilgilenmekteydi. Nitekim, 16 Haziran 1919'da, Konya'da, 2. Ordu Müfettişi Cemal Paşa'ya çektiği şifreli telde, Kilikya Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin İstanbul'da bulunduğunu, Cemal Paşa'nın da bu cemiyette yer aldığını bildiğini, bu heyetin merkezinin İstanbul'un neresinde ve üyelerinin kimler olduğunu, bağlantının nasıl kurulacağını sormaktaydı. Mustafa Kemal Paşa, aynı telde, Cemiyetin İstanbul'da kalmasının yararlı olup olmadığı, Konya gibi bir yere naklinin daha uygun olup olmayacağı konusunda bilgi edinmek istediğini de belirtmekteydi ⁴.

İstihbarat

Şifre : 154

16.6.1335

Konya'da 2. Ordu Müfettişi Cemal Paşa Hazretlerine,

Dünkü telgrafname-i acizi ile Kilikya hakkında bazı ricalarda bulunmuştum. Kilikya Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti namıyla Dersaadetde bir heyet-i temsiliye var idi. Ve akdemce zât-ı sâmilere de bunların müzakeresine iştirak buyurmuşlardı. Bu heyetin merkezi nerede ve azayı faalesi kimlerdir? Ne surette irtibat temin edelim. İstanbul'da iseler orada mı kalmaları daha muvafıktır? Yoksa meselâ Konya vesaire gibi Anadolu içinde bir mahale mi nakl-i merkez etmesi muvafıktır? Tenvir buyrulmaklığına rica ederim.

Şifre verildi. 16.6.1335

Mustafa Kemal.

Konya'da 2. Ordu Müfettişi Cemal Paşa ise, 15 ve 16 Haziran 1919 tarihli tellerin eline geç geldiğini açıkladığı 19 Haziran tarihli telde, Kilikya Cemiyeti üyelerinin, birer birer hapis ve sürgün edilerek dağıtıldığını,

Şarkî Karahisar halkının mitingi için bak: Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi, No. 28/3453-3456. İstanbul mitingleri için: Adıvar, Halide Edip; Türk'ün Ateşle İmtihanı, İstanbul, 1962, sh. 27-28, Yücebaş, Hilmi; Bütün Cepheleriyle Halide Edip, İstanbul, 1964, sh. 26-43, Goloğlu, Mahmut; Erzurum Kongresi, Ankara, 1968, sh. 47-48. Arıburnu, Kemal; Millî Mücadelede İstanbul Mitingleri, Ankara, 1951, sh. 9-24. Tansel, Selahattin; Mondros'dan Mudanya'ya Kadar, Ankara, 1977, c. 1, sh. 245-251, İleri gazetesi, İstanbul, 23 Mayıs 1919, 24 Mayıs 1919, 26 Mayıs 1919. Ayrıca bak. diğer gazeteler. Redd-i İlhak, Müdafaa-i Hukuk ve diğer yararlı dernekler ile kronolojik bilgiler için bakınız: Kocatürk, Utkan; Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi (1918-1938), Ankara, 1983. Sarıhan, Zeki; Kurtuluş Savaşı Günlüğü, Ankara, 1982, c. 1, Ankara 1984, c. 2.

⁴ Genelkurmay Harp Tarihi Dairesi, Atatürk Arşivi, Klasör, 6, Dosya. 335/5-2 Fihrist. 1

İstanbul'da bulunanların Konya'ya naklinin mümkün olmadığını açıklamaktaydı. Cemal Paşa, daha sonra, bu Cemiyeti Kilikya'da kendisinin yaydığını, ancak Paris görüşmelerinin olduğu şu sıralarda harekete geçmenin doğru olmadığını, eğer görüşmeler memleketin çıkarına uygun düşmezse, kararlaştırılan harekete girişilmesi gerektiğini savunmuştur ⁵.

d) Redd-i İlhak ve Müdafaa-i Hukuk Dernekleri'nin Çalışmaları:

İzmir'in işgalinden itibaren Redd-i İlhak Cemiyetleri büyük bir çalışmanın içine girmişlerdir. Bu çalışmaları kısaca izah etmekte yarar vardır. İzmir'in işgali, ilk kez İzmir Redd-i İlhak Heyet-i Milliyesi tarafından, Anadolu'daki vilâyet, kaza, nahiye belediyelerine duyurulmuştur. İzmir Redd-i İlhak Heyet-i Milliyesi, 14 Mayıs 1919'da işgalin başladığı gece, az önce bahsettiğimiz telgraflarla "İzmir ve havalisini Yunan ilhak ediyor. İşgal başladı" diyerek, her yere işgali duyurmaya ve yardım istemeye başlamıştır. Bu telgraf, Erzurum'a da gelmiş ve Erzurum halkı üzerinde büyük bir etki ve heyecan uyandırmıştır. Özellikle, Erzurum'daki İzmirli subay ve erler büyük bir üzüntüye kapılmışlardı ⁶. Onüçüncü Kolordu Komutanı Mirliya Kâzım Karabekir ise, aynı gün yayınladığı tamimde, İzmir'in Yunanlılarca işgalini izah ile İzmir'in kurtarılmasına dair İzmir Redd-i İlhak Heyet-i Milliyesi adına gelen telgrafi gördüğünü, bu konuda İstanbul'un henüz kendilerine bilgi vermediğini, halkın protesto mitingleri yapma ihtimalinin olduğunu, subay ve erlerin buna katılmamasını istemişti ⁷.

16 Mayıs 1919'da ise, Aydın ve Havalisi Redd-i İlhak Heyetleri, bütün vilâyet, kaza, nahiye belediyelerine çektikleri telgrafta, Tire'nin Yunanlıların eline geçtiğini ve Yunanlıların yaptıkları zulümleri dile getirmekteydi ⁸.

İşte, Mustafa Kemal Paşa, bu heyecan selinin bütün yurdu sardığı bir anda, 19 Mayıs 1919'da, Samsun'a ayak basmıştı. III. Ordu Müfettişi Tümgeneral Mustafa Kemal, Posta ve Telgraf Genel Müdürlüğü tarafın-

⁵ Genelkurmay Harp Tarihi Dairesi, Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör. 6, Dosya. 335/5-2, Fihrist. 1 ve 1/1

⁶ Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, İstiklâl Arşivi, Klasör. 323, Dosya. 60-4, Fihrist. 12 Bildiriler İzmir'de de dağıtılmıştır. Umar, Bilge: İzmir'de Yunanlıların Son Günleri, Ankara 1974. sh. 102-105.

⁷ İstiklâl Arşivi, Klasör. 323, Dosya. 60-4, Fihrist. 13, Kâzım Karabekir, İstiklâl Harbimiz İstanbul, 1960 sh. 27

⁸ İstiklâl Arşivi, Klasör. 323, Dosya. 60-4, Fihrist. 16

dan telgrafhanelere Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Heyetleri tarafından verilecek telgrafların çekilmemesi hakkındaki emri de öğrenmişti. Buna daha sonra değineceğiz

Mustafa Kemal Paşa, 23 Mayıs 1919'da, her tarafa yolladığı telgraflarla, İzmir'in işgalini protesto eden mitinglerin yapılmasını istemişti⁹. O, Samsun'a ayak basmasından bir hafta sonra, İzmir'deki Müdafaa-i Milliye ve Redd-i İlhak cemiyetleri ile ilişki kurmak istemiş ve 27 Mayıs 1919'da Yıldırım Kıtaları Müfettişliğine çektiği telgrafla bu derneklerin merkezinin nerede olduğunu sormuştu¹⁰:

"Yıldırım Kıtaları Müfettişliğine,

İzmir Müdafaa-i Milliye ve Redd-i İlhak Cemiyeti Heyet-i Merkezîyesinin elyem nereden bulunduğu zat-ı devletlerince malûm ise işarına lütuf buyrulmasını rica ederim. Numara. 122

Dokuzuncu Ordu Kıtaları Müfettişi

Yaver-i Hazret-i Şehriyari

Mirliva Mustafa Kemal.

Bu arada, Anadolu'da Yunan işgaline karşı koymak için Redd-i İlhak ve Müdafaa-i Vatan Cemiyetleri süratle kurulmakta ve teşkilatlanmakta idi. Milas'ta da Müdafaa-i Vatan Cemiyeti kurulmuştu. Bu cemiyetin delegelerinden Celâl, 27 Mayıs 1919'da, 57. Fırka Komutanlığı'na çektiği telgrafta emirlerin yeni kurulan cemiyete yollanmasını, sorumluluğu kendilerinin üstlendiğini belirtmiştir¹¹.

Sayısı. 184

Tarih. 27.6.35

"Milas'ta Müdafaa-i Vatan Cemiyeti teşkil ederek biavni teâlâ işe mübaşeret etmiş olduğundan bademâ emr-i âlîlerinin doğruca heyetimize tebliğ ile gayri mesul ve memur olan zevatın tavassut buyrulmaması rica olunur.

Milas Müdafaa-i Vatan Cemiyeti

Murahhası Celâl

⁹ 15.nci Kolordu Kumandanlığı ile 5. Kolordu Komutanlığına, 31 Mayıs 1915'de çekilen telgraflar İstiklâl Arşivi, Klasör. 323, Dosya. 60-4, Fihrist. 24. Özkaya, Yücel: İstiklâl Savaşında Türk Halkının Kuva-yı Milliye ve Millî Orduya Katkıları, Ankara, 1985, II. Askerî Tarih Semineri, sh. 239-241, Kâzım Karabekir, İstiklâl Harbimiz. İst. 1950, sh. 35-36

¹⁰ İstiklâl Arşivi, Klasör. 239, Dosya. 20-12, Fihrist. 31

¹¹ İstiklâl Arşivi, Klasör. 402, Dosya. 6, Fihrist. 55

Bu arada millî heyetler, Avrupa'ya gidecek heyetin programlarını da öğrenmek istiyorlardı. Mustafa Kemal Paşa, millî heyetlerin, Avrupa'ya gidecek heyetin programını isteme yolundaki girişimleri hakkındaki düşüncelerini, 4 Haziran 1919'da Trabzon'a iletmişti. Erzurum Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti de durumu bildirerek Batı Anadolu'daki cemiyetlerle vatan görevinde birlikte çalışılması gerektiğini ifade etmişti ¹².

“Havza. 4.6.35

XV. Kolordu Komutanlığına

2.6.35 istihbarat.

Bir numaralı zata mahsus şifreye zeyldir.

Millî heyetlerin Avrupa'ya gidecek heyetin programını talep zımınıdaki teşebbüsata dair mütalaatımı Trabzon vilâyetine bildirdim. Erzurum Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin Trabzon'daki millî cemiyetlere bu babdaki teşebbüsatını ihbar ve onları aynı zamanda Garbî Anadolu vilâyetlerindeki cemiyetleri de vazife-i vataniyeye davet etmeleri münasip olur. 4.6.35 *Mustafa Kemal”.*

Mustafa Kemal Paşa, Posta-Telgraf Genel Müdürlüğünün Müdafaa-i Hukuk Derneklerinin telgraflarını çekmeme kararını öğrenince, bu genelgeye kızmış, 20 Haziran 1919'da, Trabzon vilâyetine çektiği şifreli telde “Bu genelge ancak milletin sesini boğmak, vatanın parçalanmasına karşı milletin birleşmesine engel olmak gayesine dayanan, canice ve haince girişimlerden başka birşey değildir. Bu durumu Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyetleri aracılığı ile halk, muazzam mitingler yaparak hükümet nezdinde şiddetle protesto etmelidir” diyerek, Anadolu'da örgütlenmenin gerçekleşmesini sağlamak yoluna gitmişti. Mustafa Kemal Paşa, telgraflarında, Müdafaa-i Milliye ve Redd-i İlhak Cemiyetlerinin bu tip hareketlerinin önlenmemesini, “milletin sesini boğarak haklarını millettten koparıp almaya” hedef tutan bu emri namuslu hiçbir telgraf memurunun yerine getirmek isteyeceğini ümit etmediğini de açıklamıştı. Ancak, bu yola başvuran telgraf memurlarının olması halinde, bunların Divan-ı Harb'e verilmesini de kolordu kumandanlarına bildirmişti. Mustafa Kemal Paşa, bu konuda Sadarete de bir telgraf çekmişti¹³. 13 ve 25 Haziran 1919 tarihlerin-

¹² İstiklâl Arşivi, Klasör. 323, Dosya. 60-4, Fihrist, 27.

¹³ Atatürk ile İlgili Arşiv Belgeleri (1911-1921), Ank. 1982, T.C. Başbakanlık Arşiv Yay. sh. 38-39, Belge. 37,37-a, 38-39, Utkan Kocatürk; Atatürk'ün Toplanmamış Telgrafları, sh. 8-9 Mustafa Kemal'in bu konudaki diğer telgrafları için bak; Harp Tarihi Vesikaları

de ise, Kâzım Karabekir'e çektiği tellerde, Posta ve Telgraf Genel Müdürlüğünün yasaklama ile ilgili bu telgraflarına değinen Mustafa Kemal Paşa, Refik Halit Bey'in bundan bir ay kadar önce, 15 Mayıs 1919'da "Yine bir tamim ve tecrübe yapmış ise de, bir gün sonra makine başında bu emri geriye almış olduğunu da bu kere teyit" ettiğini açıklayıp "Telgraf müdürleri hakkında nazarı dikkati âlilerinizi celbederim" diyerek, bu konuda gerekli tedbirlerin alınmasını ve haberleşmenin sağlanması diktirifini vermektedir ¹⁴.

Bu arada Redd-i İlhak Dernekleri de, vatanı korumak için gerekli çalışmalarını yapmaktaydı. Redd-i İlhak Heyet-i Milliyesi, Yunanlıların Aydın'ı almasından sonra, 23 Haziran 1919'da Söke, Denizli, Sarayköy belediyelerine çektiği telde, Yunanlıların buradan muhakkak çıkarılacağını ve "Yunanlıların bir Müslüman yurdu olan Aydın vilâyetinden ihracı için icap ederse senelerce uğraşmaya ahdetmeliyiz" diye niyetlerini açıklamaktaydı ¹⁵.

e) *İzmir Müdafaa-i Hukuku Osmaniye Cemiyetinin Çalışmaları:*

İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti ise, millî davayı, özellikle Avrupa'ya duyurabilmek amacıyla, Fransızca olarak "Türk İzmir" adlı dergiyi çıkarmaktaydı. 10 Kasım 1919'da, Erkân-ı Umumiye Reisi, Türk İzmir adlı dergiden bir miktar gönderilmesi için cemiyete bir yazı yazmıştı ¹⁶. İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti, Türk İzmir dergisini son derece sağlam bilgilere dayalı olarak çıkardıklarını, derginin "her türlü mübalağa ve ifrattan tenzihi için bermutad fevkalâde" bir çalışma yapıldığı, şüpheli görülen bilgilerin davaya uygunluğu olsa bile, nazarı dikkate alınmayarak kaydedilip, dergide yayınlanmadığını belirtmiş ve dergiden yeterli sayıda nüshayı derhal yollamıştı. Bu cemiyetin 1 Aralık 1918'de kurulduğu sanılıyor. Halit ve Nail Morali kardeşler, cemiyetin, ülkenin kurtuluşu için kurulduğunu açıklarlar ¹⁷.

Dergisi, Ankara, 1953, sayı: 5, Belge. 92 (30 Mayıs 1919), sayı: 6, Ankara 1953 Belge. III, (26 Haziran 1919)

¹⁴ İstiklâl Arşivi, Klasör, 323, Dosya. 60/4, Fihrist. 36

¹⁵ İstiklâl Arşivi, Klasör, 402, Dosya. 6, Fihrist. 36

¹⁶ İstiklâl Arşivi, Klasör, 88, Dosya. 323, Fihrist. 20

¹⁷ İstiklâl Arşivi, Klasör, 88, Dosya. 323, Fihrist. 20/1. İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti, 1920'de de çalışmalarını sürdürmüştür. 31 Ocak 1920'de, Mustafa Kemal'e çektikleri telgrafta, Yunanlıların İzmir'i ilhak için çalışmalar yaptıklarını, bunun önlenmesi gerektiğini duyurmuşlardı: Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Ankara, 1951, sayı. 16, Vesika. 407. Cemiyet konusunda geniş bilgi için bak. Taçalan, Nurdoğan; Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken, İstanbul, 1981. s. 122-126, 153-165

Mustafa Kemal Paşa, oluşmuş olan millî heyecanı daha da kuvvetlendirmek, millî bütünlüğü sağlamak ve halkı vatanın kurtuluşu fikri etrafında toplamak amacıyla bir sürü girişimde de bulunmuştur. Bunlardan birisi de, Ulusal Bağımsızlık Savaşının esaslarını, bu konuda yapılacak işleri, müdafaa-i milliye dernekleri ile ilgili bilgileri, memleketin durumunu Türk ve batı kamu oyuna duyurabilmek için gazete çıkarmak girişimleridir ki, Mustafa Kemal Paşa, bunun için Sivas'ta İrade-i Milliye ve Ankara'da Hâkimiyet-i Milliye adlı gazeteleri çıkartmıştır.¹⁸ Bunun dışında, kongreler yaparak, tamimler yayınlayarak halkı bir bayrak altında toplamaya ve ona Ulusal Bağımsızlık Savaşının esaslarını anlatmaya ve benimsetmeye çalışmıştır.

f) Anadolu lular Cemiyeti:

Vatanın kurtulması için Mustafa Kemal Paşa'nın yapmış olduğu girişimler boşa gitmemiş, her yönden Ulusal Bağımsızlık Savaşını destekleyen dernekler ve aydınlar, Mustafa Kemal Paşa'ya katılmaya başlamışlardı. Ulusal Bağımsızlık Savaşı için, İstanbul'da oturan ve sonradan taşradan gelip, oraya yerleşmiş olan bölgelerinin tanınmış kişileri de çalışmalar yapmaktaydılar. Bunların bir kısmı, 1921 Ağustosunda, İstanbul'da Anadolu lular Cemiyeti'ni kurmuşlardı. Anadolu'dan kopup gelen ve Anadolu lular adlı cemiyeti kuran bu kişiler Kastamonu ile sıkı bir ilişki içinde idiler. Sivas, Eskişehir, Trabzon, Hendek eşrafından birer kişi tarafından kurulan Anadolu lular Cemiyeti bir de nizamname hazırlamıştı¹⁹.

g) Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Çalışmaları:

Yararlı derneklerin en büyüğü ve en kuvvetlisi, hiç şüphesiz Şarkî Anadolu Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti'dir. Bu Cemiyetin en önemli kongresi, 5 Kasım 1918'de, İstanbul'da, Faik Bey'in başkanlığında yapılmış olanıdır. Bu kongrede Cemiyetin 1917'deki çalışmaları ve hesapları incelenmiş idi²⁰. Daha sonra yurdun her yöresinde Müdafaa-i Hukuk

¹⁸ Özkaya, Yücel; Millî Mücadele'de Anadolu Ajansının Kuruluşu ve Faaliyetine Ait Bazı Belgeler, Ank. 1985, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, sayı. 2, sh. 587-588

¹⁹ Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Dairesi, İstiklâl Arşivi, Klasör. 1311, Dosya. 6, Fihrist. 24, Tunaya, Tarık Zafer, Türkiye'de Siyasî Partiler, İst. 1986, sh. 529-530.

²⁰ Cemiyet, 1917'de kurulmuştur: Bak Hadisat gazetesi, 6 Teşrin-i sani 1334, oysa, Tansel, bu cemiyetin 4 Aralık 1918'de kurulduğunu belirtir. Tansel, Selahattin: Mondros'dan Mudanya'ya Kadar, Ankara, 1977, c. 1. sh. 141-142. 1918'de yapılan başka bir toplantıdır. Bu toplantıda cemiyetin hesapları kontrol edilmiştir.

Dernekleri kurulmuştur. Bunlar, vatanın kurtuluşu ve tam bağımsızlığın sağlanması için 1919'da büyük bir çalışma havasına girmiş olarak görülmektedir. 30 Ekim 1918'deki Mondros Ateşkes Antlaşmasından sonra, Adana, Maraş, Urfa'da, İngilizlerin, Fransızların himayesinde bulunan Ermeniler büyük bir nüfus oluşturmak yoluna başvurmuşlardı. Bunun üzerinde buralardaki Müslümanlar, müdafaa-i hukuk dernekleri ile ulusal bağımsızlığı sağlamak, bütün İslâmları aynı birlik etrafında toplamak ve kendilerine olacak hücumlara karşı sonuna kadar direnmek için, 11 Eylül 1919'da direniş kararı almışlardı²¹. Bu amaç ile, müdafaa-i hukuk derneklerinin çalışmaları, üç büyük mıntıka halinde düzenlenmişti. Batı bölgeleri de bu mıntıkanın içinde yer almaktadır. Esasen, yalnızca doğuda değil, batıda, güneyde ve memleketin her yerinde, vatanın kurtarılması için, müdafaa-i hukuk dernekleri kurulmuştu.

Müdafaa-i hukuk derneklerinin, Ulusal Bağımsızlık Savaşında, büyük yeri ve önemi vardır. Atatürk de, müdafaa-i hukuk derneklerine büyük önem vermekte idi. 1919 Temmuzunda, Erzurum Kongresi yapıldıktan ve Heyet-i Temsiliye kurulduktan sonra, Mustafa Kemal, Heyet-i Temsiliye kararlarını ve haberlerini, yalnızca kolordulara değil, bütün müdafaa-i hukuk merkezlerine göndermiştir²². Ancak, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Derneğinin, İstanbul'da mümessili yoktu. Bu yüzden, 11.9.1919 da Müdafaa-i Hukuk Derneklerini Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adı altında toplayan Mustafa Kemal Paşa, Sivas Kongresinden sonra, Heyet-i Temsiliye adına, XV. Kolordu Komutanına, gerektiğinde kendisi ile ilişki kurulmasını açıklamak gereğini ihsas etmişti²³.

"Sivas 11.9.1335

15. Kolordu Komutanlığına,

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyenin, Der-saadette henüz ayrıca bir mümessili olmadığı Sivas'daki heyet-i mezkûrenin icab

²¹ İstiklâl Arşivi, Klasör. 259, Fihrist. 1

²² Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Dairesi, Atatürk Arşivi, Klasör. 26, Dosya. 1336/20.A. Fihrist. 42/1.

²³ İstiklâl Arşivi, Klasör, 325, Dosya. 7(-14), Fihrist. 49 Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri, Ank. 1964 (IV), sh. 59-60.

edenlere doğrudan doğruya telgrafla tesis-i teması ve münasebet eylediği tasmin kılınır.

*Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
Heyet-i Temsiliyesi namına Mustafa Kemal.”*

Posta ve Telgraf Müdürü Tevfik Bey, eskiden beri millî cemiyetlerin arasındaki haberleşmeyi önlemek için, telgraf müdürlerine emirler vermektedir. 15. Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir, 18 Ağustos 1919'da, Sivas Üçüncü Kolordu Komutanı Selahattin'e çektiği telde, İstanbul Hükûmeti'nin haberleşmeyi kesmek için verdiği emirlere ve yaptığı işlemlere karşı alınacak tedbirlerin neler olduğunu sorarak, haberleşmeyi sağlamak için girişimlerde bulunmuştur. Kâzım Karabekir, bu yazısında "Millî cemiyetlerimizin muhaberatı ve bu suretle heyet-i muhtelifeye beyninde irtibat münkati olmuştur. Bu hâl devam eder ise, teşkilât-ı milliyemizin teafuvu imkânı selb edilmiş olacak ve zamanında vazife-i milliye ve vataniyesini ifaya muktedir olamayacaktır. Bu sebeple telgraf ve posta muhaberatını temin etmek, cemiyetimiz için hayat ve memmat meselesidir" diyerek mesele- nin önemini arz etmişti²⁴. Mustafa Kemal Paşa'nın, İstanbul ile olan ilişkisi ise Sadrazam tarafından önlenmek isteniyordu. Bütün bu durumları önlemek ve İstanbul'da yeni bir kabine kurdurmak amacı ile, Sivas Kongresi'nden sonra, Heyet-i Temsiliye tarafından İstanbul ile olan haberleşmeler kesilmiş ve her türlü haberleşme kontrol altına alınmıştır.

Anadolu'da kurulan millî cemiyetler, particilik düşüncesi ile değil, yalnızca vatani kurtarmak amacı ile kurulmaktaydı. Nitekim, Denizli Millî Heyeti, 5 Ağustos 1919'da, Denizli Mutasarrıfına yazdığı yazıda, cemiyetlerinin particilik duygusu ile değil, vatani kurtarmak için kurulduğunu, bunun da silâhla mümkün olabileceğini açıklamıştı²⁵.

Mustafa Kemal Paşa, Amasya görüşmeleri için, 19 Ekim 1919'da Amasya'ya gelmiş idi. 21 Ekim'de, Diyarbakır'daki, 13. Fırka Komutanlığına çektiği şifreli telde, Maraş ve Elbistan Müdafaa-i Hukuk Derneklerinin asker alma şubeleri vasıtasıyla Sivas ile ilişki kurmalarını bildirmişti²⁶.

²⁴ İstiklâl Arşivi, Klasör, 323, Dosya. 60-A, Fihrist. 74

²⁵ Sertoğlu, Mithat; Millî Mücadele'de Kahraman Denizli, İstanbul, 1968, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, sayı. 6, sh. 5-7

²⁶ İstiklâl Arşivi, Klasör, 255, Dosya. 2, Fihrist. 13/1

"Şifre-Amasya 27 Teşrin-i evvel 35

Diyarbakır'da 13. Fırka Komutanlığına,

Maraş ve Elbistan Müdafaa-i Hukuka icâbette Sivas'la muhaberesi için ahz-asker şubeleri şifrelerinden istifade etmelerine emir ve müsaade buyrulmasını rica ederim.

Mustafa Kemal".

Görüldüğü üzere, artık bütün Müdafaa-i Hukuk Dernekleri'nin Sivas ile ilişki kurmaları ve tek bir yerden yönetimin gerçekleşmesi yolunda, önemli adımlar atılmaya başlanmıştır.

ğ) *Trakya-Paşaeli Heyet-i Osmaniyesi ve Anadolu Müdafaa-i Hukukla ilişkileri:*

Millî mücadelede, önemli rol oynayan derneklerden biri de, Trakya-Paşaeli Heyet-i Osmaniyesidir. Kısaca bu derneğin çalışmalarına da değinmekte yarar vardır. 2 Aralık 1918'de kurulan ve ilk kongresini 10 Temmuz 1919'da yapan Trakya-Paşaeli Heyet-i Osmaniyeye Derneği'nin amacı, Batı Trakya'nın düşman işgaline karşı savunmasını sağlamak ve buranın Yunanlılara verilmesini önlemektir. Trakya-Paşaeli Heyet-i Osmaniyesi de, bütün dernekler ve aydınlar gibi, Sivas Kongresi'nin çalışmalarını ve alınan kararları incelemekte ve yapılan girişimlerin yanında yer almaktaydı. Damat Ferit Paşa'nın ve kabinesinin düşmesi, hiç şüphesiz Sivas Kongresi'nin bir başarısıydı. 4 Ekim 1919'da Trakya-Paşaeli Heyet-i Osmaniyesi Cemiyeti adına Şükrü tarafından, Mustafa Kemal Paşa'ya çekilen telde, Ali Rıza Paşa'nın Sivas Kongresi'nin ve Heyet-i Temsiliyenin çalışmaları ile iktidara getirildiği ve kabinesini kurduğunun öğrenildiği, Trakya'yı korumak amacı ile kurdukları bu teşkilâtın, vilâyetin en ufak nahiyelerine kadar ulaşacağı, içte ve dışta varlığını hissettireceği belirtilmiş "Bu ana kadar sizinle hem fikir bulunan cemiyetimizin maksat ve mesleği, kongrece deruhde edilen esasatı ihtiva" ettiği de açıklanmıştı²⁷. Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adına Belediye Başkanı Şevket de aynı hususları Mustafa Kemal'e çektiği telde yinelemişti²⁸. Trakya-Paşaeli daha sonra da 6-7 Ekim 1919'da, Sivas'da alınan kararları kutladığını belirten telgraflar çekmişti²⁹.

²⁷ Atatürk Arşivi, Klasör, 29, Dosya. 336/23-90, Fihrist. 3

²⁸ Atatürk Arşivi, Klasör, 29, Dosya. 336/23-90, Fihrist. 3/1

²⁹ Geniş bilgi için Atatürk Arşivi, Klasör 29'daki 336/23-90 nolu dosyadaki 3/4 ve devamındaki belgelere bakınız.

Mustafa Kemal Paşa, Trakya-Paşaeli Cemiyeti'nin, millî birliğin kurulması için bir an önce teşkilatlanmasını istiyordu. Bu yüzden, 12 Ekim 1919'da , Edirne'deki Trakya-Paşaeli Heyet-i Merkeziyesi Başkanlığına çektiği telde "Rumeli ve Anadolu'da aynı ruh ve vicdanla, mevcudiyet ve istiklâl-i milliyi" sağlamak amacı ile işe başlamış olan bu cemiyete teşekkür ederek, başarılar dilemiştir ³⁰. Trakya-Paşaeli Heyet-i Merkeziye Reisi, 12 Ekim 1919'da, Sivas Kongresi Başkanlığına çektiği telde, Doğu ve Batı Trakya bölgelerinde, sulh konferansı esaslarına göre, Müslümanlar ile Bulgar ve Yunanlıların oturdukları yerlerden, Türklerin atılmaması için gereken her türlü hareketi yapacaklarını açıklamaktaydı ³¹.

Bu arada, Fransızlar, Trakya'nın Türklerin elinden çıkması için bazı hazırlıklara girişmişlerdi. Fransızların yaptıkları bu girişimler, Edirne'de I. Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Bey tarafından öğrenilmiş ve Mustafa Kemal'e iletilmişti. Cafer Tayyar Bey, Mustafa Kemal Paşa'ya çektiği telde, Fransızların, İstanbul'da bulunan Trakya Paşaeli Cemiyeti delegelerinden Gümilcine, Dedeğaç, Dimetoka, İskeçe mutasarrıflarının isimlerini istediklerini bildirdi. Fransızlar, ayrıca, İskeçe'nin geçici olarak Yunanlılar tarafından işgal olunacağını da belirtmişlerdi. Cafer Tayyar Bey, Kolordu Kumandanı Miralay Selahaddin Bey ve Mustafa Kemal Paşa'ya 13 Ekim 1919'da çektiği bu şifreli telinde açıkça, Fransızların "İskeçe'nin Yunan askerleri tarafından işgal edileceği"ni beyan ettiklerini, ayrıca, "Bu malûmatı hafî tutmalarını tembih" ettiklerini de açıklamakta idi ³². Aynı gün, Mustafa Kemal Paşa, bütün müdafaa-i hukuk derneklerine, vatanın kurtulması için büyük, küçük bütün teşkilâtların birlikte çalışmalarını bildiren bir tamim yayınladı ³³.

Trakya-Paşaeli Heyet-i Osmaniyesinin bütün çalışmalarına ve Cafer Tayyar Bey'in uyarılarına karşın, 17 Ekim 1919'da İskeçe, Yunanlılar tarafından işgal edildi. Dernek daha sonra, Heyet-i Temsiliye'nin isteği ile programında gerekli değişikliği yaparak, ismini " Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti"ne çevirmiş, böylece; Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin bir şubesi olarak çalışmalarını sürdürmüş ve ulusal kurtuluş savaşına büyük katkılarda bulunmuştur. Bu dernek sonra Mustafa Kemal ile sürekli ilişki kurmuştur ³⁴.

³⁰ Atatürk Arşivi, Klasör, 29, Dosya. 336/23-90, Fihrist. 3/2

³¹ Klasör, 29, Dosya. 336/23-90, Fihrist. 4,4/1

³² Atatürk Arşivi, Klasör, 29, Dosya. 336/23-90, Fihrist. 7,7/1

³³ Atatürk Arşivi, Klasör, 29, Dosya. 336/23-90, Fihrist. 8

³⁴ Mustafa Kemal, Nutuk, c. III (Bugünkü dile çeviren : İsmet Gönülal sh. 221-237. Tunaya, Tarık Zafer; Türkiye'de Siyasî Partiler, İstanbul, 1952, sh. 478-480

Mustafa Kemal Paşa, az önce belirttiğimiz üzere, bütün müdafaa-i hukuk derneklerinin teşkilatlanmasını ve gereğinde bir bütün oluşturulmasını istemekteydi. Bu konuda pek çok yere yazılar da yazmıştı. Müdafaa-i hukuk dernekleri de sürekli olarak birbirlerini ile irtibat halindeydiler. Kilikya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Ahmet Remzi Bey, 9 Kasım 1919'da, Niğde'ye varmıştı. Bu haber, Ankara Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesine duyurulmuştu. Müdafaa-i Hukuk Dernekleri, Sivas'taki Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ile de ilişki içindeydi; merkez Sivas'tı. 15 Kasım 1919'da, Viranşehir'den, Sivas'taki Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetine yollanan telde, Viranşehir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Mahmut Bey'in, çok yararlı olduğu anlatılıyordu³⁵. Haberleşmelerle ilgili örneklerin sayısı pek çoktur.

İstanbul'da, 12 Ocak 1920 tarihinde, Meclis-i Mebusan açılmış ve çalışmalarına başlamıştı. Bu yüzden, 5 Şubat 1920'de, Harbiye Nazırı (Bakanı) Fevzi Bey, Ankara'daki 20. Kolordu Kumandanlığına, artık hükümet işlerine karışılmamasını, bu konuda bir tebligat çıkarılmasını yazdı³⁶. Artık, Meclis toplanmıştı ve işler orada çözümlenecekti. 14 Şubat 1920'de ise, Sadrazam Ali Rıza, Harbiye Nezaretine yazdığı yazıda, sorunları İstanbul'daki Meclis-i Mebusanın çözeceğini, burasının her türlü millî emellerin gerçekleşeceği yer olduğunu, başka yerlerde "İrade-i milliye namına" söz söylemeye gerek olmadığını açıkladı³⁷. Ancak, Hacıbektaş, Diyarbakir, Muş, Silvan, Maçka'daki Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyetleri, sulhun olmasına kadar, millî cemiyetlerin devamını önerdiler³⁸. Nitekim, düşüncelerinde haklı çıktılar; Meclis fazla devam etmedi ve 16 Mart'ta İstanbul işgal edildi. Meclis ise 11 Nisan'da kapatıldı.

27/28 Temmuz 1920'de, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Merkeziyesi ve İdare Heyetleri hakkında bazı önemli kararlar alındı. Buna göre, bu kurullar, mülkiye memurlarının emrinde olacaktı. Bu cemiyetler "Müdafaa-i Vatan" emrinde yardımlarda bulunacak ve önemli bilgileri derhal hükûmete bildireceklerdi³⁹. 12 Ağustos 1920'de ise, Müdafaa-i Hukuk Derneklerinin bölgeleri belirlenmişti. Buna göre, Salihli ve Aydın yörelerindeki Kuva-yı Milliye'nin idarelerini sağlamış olan Alaşehir, Nazilli

³⁵ İstiklâl Arşivi, Klasör, 257, Dosya. 10, Fihrist. 1, Klasör. 296, Dosya. 4, Fihrist. 43/1.

³⁶ Atatürk Arşivi, Klasör, 25, Dosya. 336/17, Fihrist. 7.

³⁷ Atatürk Arşivi, Klasör, 25, Dosya. 336/17., Fihrist. 7/1

³⁸ Atatürk Arşivi, Klasör, 25, Dosya. 336/17, Fihrist. 7/3-4, 6/6, 7/7, 7/8

³⁹ İstiklâl Arşivi, Klasör, 256, Dosya. 8, Fihrist. 41

Müdafaa-i Hukuk Heyeti idareleri için, yeni yönetimler kurulmuş ve düzenlemeler yapılmıştır.

İzmir Heyet-i İdaresinin merkezi Afyonkarahisar ve mıntıkası Kütahya, Afyonkarahisar olacaktı. Konya merkez livası ile Uşak ve Saruhan livası da içine girecekti.

Nazilli Heyet-i İdaresinin merkezi Burdur, mıntıkası Isparta, Burdur, Antalya, Mentеше olacaktı. Bu mıntikalardan birer delege seçilecekti⁴⁰. Böylece merkezî bütünlük sağlanmış oldu.

h) Karadeniz'de Kurulan Dernekler:

Trabzon'da da, azınlıklara karşı koymak, Trabzon'u işgale karşı korumak amacı ile çalışmalar olmaktadır. Doğu Karadeniz'in itilâfçı kesimi merkezi İstanbul'da ve şubesi Trabzon'da olan, Trabzon ve Havalisi Adem-i Merkeziyet Cemiyetini kurmuşlardı. Bu Cemiyet bir varlık göstermemiş, 28 Eylül 1919'da, Hürriyet ve İtilâf Fırkasına katılmıştı⁴¹. Trabzon eşrafının ittihatçı kısmı, burun buruna geldikleri Rum, Ermeni tehlikesi karşısında örgütlendi ve 12 Şubat 1919'da Trabzon Muhafaza-i Hukuk-u Milliye Cemiyetini kurdu. Cemiyet yöneticileri, 15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa'nın kişiliğinde büyük bir destek buldular.

Cemiyetin ilk kongresi 23 Şubat 1919'da toplandı. İlk kongrede üçyüzbin lira yardım toplandı. Seçilecek bir kurulun Fransa'ya gönderilmesi kararlaştırıldı ve bunun için İstanbul'a dört kişi gönderildi. Cemiyetin yayın organı, baş yazarlığını Barutçuzade Faik Ahmet Bey'in yaptığı İstikbal Gazetesi idi.

Cemiyet, 1919 Nisanı başlarında sadarete çektiği telde, Paris'te toplanacak Barış Konferansına, Karadeniz Rumları adına gönderilen heyetlerin, yalan olan iddialarının dikkate alınabileceğini hatırlattı. Daha sonra, 23 Nisan 1919'da, Rize'de kurulduğu duyulan "Lazistan Selâmet-i Millîye" ve "Lazistan Tahfîsi Cemiyeti"nin kendileri ile ilgisi olmadığını, bunların para ile tutulmuş ve Gürcü çıkarlarına hizmet eden cemiyetler olduğu açıklandı.

⁴⁰ İstiklâl Arşivi, Klasör, 557, Dosya. 10, Fihrist. 26

⁴¹ Akşin, Sina; İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele, İstanbul, 1983, sh. 582, Erdeha, Kâmil; Millî Mücadele'de Vilâyetler ve Valiler, İstanbul, 1975, sh. 177, Tunaya, Tarih Zafer; Türkiye'de Siyasî Partiler, c. II, sh. 359-363

15 Mayıs 1919'da, İzmir'in işgali üzerine olağanüstü bir kongre yapan cemiyet, İtilâf Devletlerinin Başkanlarına ve Amerika Birleşik Devletleri Başkanına durumu protesto eden telgraflar çekti. Ayrıca, doğu illerindeki müdafaa-i hukuk derneklerine telgraflar çekip bu kongreye katılmalarını istedi. Rize, Gümüşhane, Giresun, Ordu gibi önemli yerlerde şubeler açtı. Sadaret ile İzmir'in işgâli konusunda pek çok yazışma yaptı.

Daha sonra, Trabzon Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti, Mustafa Kemal Paşa'ya ve Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne karşı cephe almış ve Padişah'a bağlılığını beyan etmiş ise de, Sivas Kongresi'nden bir süre sonra, Rüştü Bey'in fırka komutanı olarak Trabzon'a gitmesi ve onun çalışmaları ile Mustafa Kemal Paşa'nın yanında yer almış ve Ferit Paşa Hükümetini düşürmek için beraber çalışmıştır. Trabzon Muhafaza-i Hukuk Cemiyetinin, neden Erzurum Kongresine ve Mustafa Kemal Paşa'ya karşı çıktığına kısaca değinelim. Cemiyetin üyeleri durumu iyice incelemişler, Cemiyetin tek başına birşey yapamayacağı anlaşılınca, Erzurum'daki Vilâyat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyetinin şubesiyle birleşmişlerdir. Erzurum Kongresi'nde, üst yönetici kısma kendileri gelemeyince üzülen cemiyet üyeleri, Trabzon'da Müdafaa-i Hukuk adıyla çalışmalarını sürdürmüşlerdir ⁴². 11 Eylül 1919'da, Sivas'ta yapılan toplantıda, Rumeli ve Anadolu'daki bütün Müdafaa-i Hukuk Dernekleri "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Derneği" adı altında birleştirilmişlerdi ⁴³. Daha sonra, diğer dernekler yavaş yavaş bu derneğe katılacak ve bütünlük sağlanacaktır. Ama, biz bu katılmadan önceki derneklerin çalışmasına geri dönelim.

1) Kars Millî İslâm Şurası:

Yararlı derneklerden bir tanesi de, 1918'de kurulan Kars Millî İslâm Şurası olup, adı 17-18 Ocak 1919'da, Cenubî Garbî Kafkas Hükümeti Muvakkate-i Milliyesi olarak değişmiştir. Bu Cemiyet Kars, Çıldır, Batum ve civarının Ermeni ve Gürcülere verileceğinden endişe duyarak, millî bir şura kurarak, parlamenter bir yönetime geçmiştir. Bu cemiyet, Erzurum'daki "Şarkî Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" ile de ilişki kurmuştu.

⁴² Aybars, Ergün; Trabzon Muhafaza-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti ve Ali Sait Paşa Tahkik Heyeti, İzmir, 1984 Ege Üniversitesi, Tarih İncelemeleri Dergisi, sayı. 2, sh. 161-169, Goloğlu, Mahmut; Erzurum Kongresi, Ankara, 1968, sh. 108-169, aynı yazar, Sivas Kongresi, Ankara, 1969, sh. 127-144, Erdeha, Kâmil; Millî Mücadelede Vilâyetler ve Valiler, İstanbul, 1975, sh. 176

⁴³ Goloğlu, Mahmut; Sivas Kongresi, Ankara, 1969, sh. 107-112. Tunaya, Tanık Zafer, aynı kitap, sh. 509

Mustafa Kemal Paşa, İngilizleri kuşkulandırmamak için, Kars delegelerinin Erzurum Kongresi'ne katılmalarını istememiştir. İstanbul'da kurulan Karslılar Cemiyeti de Ulusal Bağımsızlık Savaşı sırasında önemli çalışmalar yapmıştır ⁴⁴.

i) Millî Ahrar:

İstanbul'da kurulan önemli bir dernek de, Millî Ahrar Fırkasıdır. Bu Cemiyet, 4 Mayıs 1919'da İstanbul'da kurulmuş olup, manda aleyhtarıdır. 22 Mayıs 1919'da yayınladıkları beyanname ve programa göre, azınlıkların haklarına saygı gösterileceği, Osmanlıların fetihsel bir siyaset gütmeyeceği açıklanmaktaydı ⁴⁵. Bu Cemiyet, İzmir'in kurtarılması için de çalışmalar yapmıştır. Bir kısım üyeleri Osmanlı Mebusan Meclisine girmişler, ama, Meclisin yasallığını kabul etmeyip, Meclisin dağılmasını istemişlerdir. Daha sonra, bir kısım üyeleri, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne milletvekili olarak katılmışlardır. Millî Ahrar Fırkası, Anadolu olaylarının gelişimi karşısında, partiyi kapatmış ve memleketin geleceği hakkında söylenecek sözlerin Anadolu Hükûmetine ait olacağını belirtmiştir ⁴⁶. Böylece, ne kadar vatanperver olduklarını da ortaya koymuşlardır. 23 Kasım 1918'de kurulan Millî Türk Fırkası da Anadolu hareketine bağlı olarak çalışmıştır ⁴⁷.

k) Millî Kongre ve Kilikyalılar Cemiyeti:

İstanbul'daki en büyük fırka olan Millî Kongre, 29 Kasım 1918'de kurulmuş ama, bünyesinde topladığı pek çok dernek zamanla kendisinden ayrılmıştır. Örneğin, Selâmet-i Osmaniye Fırkası, Sulh ve Selâmet-i Osmaniye Fırkası, Ahali-i İktisat Fırkası gibi ⁴⁸.

İstanbul'daki "Millî Talim ve Terbiye Cemiyeti ve Müdafaa-i Hukuk-u Millet Cemiyeti" mevcut durum karşısında, milletin hukukunu koruma

⁴⁴ Tunaya, Tarık Zafer; Türkiye'de Siyasî Partiler, İstanbul, 1952, sh. 487-488, Karslılar Cemiyeti'nin, Kars Millî İslâm Şurası'nın çalışmaları için bak: Arslanoğlu, Cem- Ender; Kars Millî İslâm Şurası ve Cenubî Garbî Kafkas Hükûmeti Muvakkata-i Milliyesi, Ankara, 1986, sh. 165-170-175-180, Millî Şura için bk. sh. 114-129-149-174.

⁴⁵ İleri gazetesi: 22 Mayıs 1335, Tunaya, aynı eser, c. II, sh. 461

⁴⁶ Tunaya, Tarık Zafer; Türkiye'de Siyasî Partiler, İstanbul, 1986, sh. 462-463

⁴⁷ Tunaya, İlk basımda kuruluş tarihini 9 Kasım 1919 olarak vermektedir. bak. Türkiye'de Siyasî Partiler, İstanbul, 1952, sh. 441. Yeni basımda ise bak. İstanbul, 1982, c. II'de ise 23 Kasım 1918 tarihini vermektedir. sh. 144

⁴⁸ Tunaya, Tarık Zafer; Türkiye'de Siyasî Partiler, c. II, İstanbul, 1986, sh. 150-160. Millî Kongre bünyesinde elliden fazla kuruluş vardı. Bak: Sabahattin Sele: Anadolu İhtilâli, İstanbul, 1976, c. 1, sh. 98-99, Tansel, Selahattin; Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, İstanbul, 1976, c. 1, sh. 149-150

görevini yalnızca hükûmetten beklemenin doğru olmayacağını, itilâf devletlerine bu milletin varlığını duyurmak gerektiğini savunmaktaydı. Bunun için de "elbirliği ile gidilebilecek yolu" bulmak gerektiğini ileri sürmekteydi. 22 Ekim 1918'de Cemiyet, yayınladığı bir yazıda, bu amaçlar için, başlıca fikir adamları ve yazarlarla, üniversite profesörlerini çağırıp, birlikte çalışılmasını önermiştir. Hatta, bunun için, sonraki Cuma günü Binbirdirek Mevkiinde bir toplantı yapılması kararı da alınmıştır⁴⁹.

21 Aralık 1918'de, Adana ve Mersin'in işgali üzerine, İstanbul'da Kilikyalılar Cemiyeti kurulmuş, 20 Nisan 1919'da da bunun bir şubesi Adana'da kurulmuştu. Kilikyalılar Cemiyeti, İstanbul'da kurulduğunda, Kilikya bölgesinde ulusal bağımsızlık konusunda tam bir fikrî hazırlık yapmıştır. Kurucularının çoğu, eski yaşlı bakanlar ve mebuslardan oluşuyordu.

2 Aralık 1918'de Edirne'de kurulan Trakya ve Paşeli Heyet-i Osmaniyesi, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulduktan sonra da çalışmalarına yine devam etmiştir. Bu Cemiyet de, diğer cemiyetler gibi başlangıçta silâhlı bir mücadeleyi düşünmemiştir⁵⁰.

İşin ilginç yanı, Damat Ferit Paşa Hükûmeti'nin ulusal yönü olmadığı için, kabineye, yararlı derneklerin yanı sıra, zararlı derneklerin de itirazlarda bulduklarını görmektediriz. 20 Temmuz 1919'da yapılan toplantıda, Hürriyet ve İtilâf, Sulh ve Selâmet, Millî Ahrar, Osmanlı Sosyalist, Sosyal Demokrat, Trabzon ve Havalisi Adem-i Merkezîyet, İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye, Millî Kongre, Kürt Klubü adlı dernekler, kabinenin gayr-i meşru olduğu, ulusal hakları savunmadığı, kabinenin ehliyetsiz kişilerden oluştuğu yolunda karar almışlardı⁵¹. Ulusal kurtuluş hareketine uygun olmayan davranışlara, hem Millî Kongre, hem de diğer cemiyetler karşı çıkmaktaydı. Örneğin, Paris'e gidecek olan üyelere 3 Haziran 1919'da Trabzon Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti adına Hüseyin, Matbuat, Sulh ve Selâmet, Millî Ahrar üyeleri ve Millî Kongre adına Talha Bey itiraz etmişlerdi. Bunun üzerine Tevhid-i Efkârın sorumlu müdürü de olan Talha'nın tutuklanması ve Sinop'a sürülmesi kararlaştırılmış ama, daha sonra affedilmişti⁵².

⁴⁹ Söz gazetesi. Sayı 10 (22 Teşrin-i Sâni 1918)

⁵⁰ Selek, Sabahattin; Anadolu İhtilâli, İstanbul, 1976, sh. 101-102

⁵¹ Akşin, Sina; İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele, İstanbul, 1983, sh. 439

⁵² Akşin, Sina; aynı kitap, sh. 369-370

Millî Kongre Başkanı Esat Bey'in milliyetperver bir kişi olduğunu, hem Çanakkale Müstahkem Mevkii Komutanı Şevket, hem de 5. Fırka Komutanı Cemil Bey doğrulamaktaydılar ⁵³.

Millî Kongrenin Başkanı Esat Paşa, Müdafaa-i Hukuk Dernekleri tarafından seçimlere müdahale olduğu konusunda bir düşünceye kapılmıştı. Bunun için de Mustafa Kemal Paşa'ya bir telgraf çekmişti. Mustafa Kemal Paşa, buna 5 Kasım 1919'da verdiği cevapta, Millî Kongre'nin altmış kadar cemiyetle millet ve memleketin kurtuluşu için yaptığı toplantıya teşekkür etmiş ve Esat Paşa'nın iki sene öncesine kadar en koyu ittihatçılardan olan Teceddüd Fırkası üyelerini mebus seçtirmek için yaptığı girişimleri hoş karşılamadığını, milletçe seçilecek mebuslara ne kendisinin, ne de dışarıdan bir kişinin itiraza hak ve yetkisinin olamayacağını, Heyet-i Temsiliyenin bu konuda bir çalışması olmadığını açıklamıştır ⁵⁴.

"Sivas/5.11.35

Millî Kongre kâtib-i umumiliği namına vazülümza Esat Paşa Hazretlerine; C:3.11.35 üstü çizili (tarihli telgrafname-i âhileri vasıla-i dest-i ihtiramımız oldu) namına vaz'î imza buyurduğumuz altmış kadar cemiyetle Millî Ahrar, Sulh ve Selâmet-i Osmaniye, Ahali, İktisat ve Sosyalist Birliği siyasi fırkalarına intihab-ı mebusan'da mukadderat-ı millet ve memleketi bihakkın tahlise matuf maksatla tevagullerinden dolayı hassaten takdim-i teşekkürat eyleriz. Şaiyat-ı mütevatire üzerine serdine lüzum gördüğümüz mütalâat bizce de pek ziyade haiz-i ehemmiyet görülmüştür. Bu gibi tevâtürlerin sıhhat ve adem-i sıhhatini tebeyyün ettirmek (Üstü çizili:henüz mümkün olamıyor) müşkül oluyor. (üstü çizili: Çünkü, filhakika vasıl-ı samimiz olan şaiyat yalnız telgrafname-i aliyelerinden olduğundan ibaret bulunsaydı, kanaatte suhulet olurdu). Fakat, bir taraftan zat-ı âlinizin de güya Çiftçi Derneği namı altında İttihat ve Terakkî matlubu olan Teceddüd Fırkasının azasını (Üstü çizili: her taraftan) mebus yaptırmak için Eskişehir, İzmit, Kastamonu, Kütahya, Bursa, Trabzon, Erzurum, Sivas gibi muhitlere birçok mektuplar ve hatta memur-u mahsuslar gönderdiğiniz ve bazı zevata (Üstü çizili: doğrudan doğruya) Teceddüd Fırkasının namzet listesini (üstü çizili: yollamak evvelâ neha-

⁵³ Bak. 12.11.1919 tarihli telgraflar: Atatürk Arşivi, Klasör. 19, Dosya. 1366/3-1, Fihrist. 13, 13-12

⁵⁴ Atatürk Arşivi, Klasör. 19, Dosya. 1336 (3-1), Fihrist. 13/3.3 Kasım 1919'da Millî Kongre'nin Heyet-i Temsiliye'ye çektiği telgraf için bak: Tasvir-i Efkâr. No. 2890 (3 Teşrin-i sanî 1919). Ayrıca, Tunaya, Tarık Zafer; Türkiye'de Siyasi Partiler, İstanbul, 1986, c. II, sh. 158-159. Ayrıca, Miralay Şevket Bey, 9 Haziran 1919'da Sivas'da, 3. Kolordu Kumandanlığına çektiği telde, Esat Paşa'ya gerekli cevabın kongrece verildiğini açıklar: Atatürk Arşivi, Klasör, 4, Dosya. 335/6-1, Fihrist. 15,15/1.

hat-i dünyada taayyün etmiş ve cidden) yolladığınız ve bu suretle milletin temin-i vahdetine (Üstü çizili: kâfil olmuş bulunan) hâdim olan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin Teşkilât-ı Millîyesini teşevvüşe duçar etmeğe ve bu gün kendi lisanınızla takbih etmekte bulunduğunuz bir heyetin vücud bulmalarına çalışmakta olduğunuz hakkında şikâyat varid olmuştur. (Üstü çizili: Bundan başka bizzat hakk-ı âlinizde dahi teşebbüsâtımızda izhar buyrulan nezahat ve safvette gayrî kabil-i telif olacak işaat ve izahatte bulunanlar vardır. Meselâ, kirlî ve temiz ittihatçılığı hayat-ı memleket için telin buyuran zat-ı âlîlerinin Sıhhiye Müdüriyet-i Umumiyesinden infikak buyurduğunuz iki sene evvelisine kadar en koyu ittihatçılardan olduğunuzu ve Talat Paşa ve rüfekasının mahrem-i esrar ve efali bulunduğunuz ve devlethanenizin müzakerat-ı mahremaneye en emin penah bulunduğu iddia ve hatta vesaik ile isbat edenler olmuştur). Milletin intihab edeceği mebusların ah-lâk ve evsaf-ı lâzimeye haiz bulunmaları bittabi bizce pek ziyade şayan-ı temennidir. Ancak, bu hususta (Üstü çizili: mücerreb kimseleri zamanla tanımadığımız için doğrudan doğruya milletin safvet-i vicdan ve dimağına terk etmeyi lüzumlu bulduk) hiç kimseyi tavsiyeyi kendimizde bulmadık. Binaenaleyh, bu surette milletin müntehibleri olacak mebuslardan mürekkep heyete ne dahilen ve ne de haricen hiç kimsenin itirazı hak ve salâhiyeti olamaz. Bazı mebus namzetlerinin Kuva-yı Milliye'den mükteşeb tesirat dahilinde intihablarının teminine çalıştıkları muhtaç-ı teyittir. Heyet-i Temsiliye'nin hiçbir yerde mümessili mevcut değildir. Mevcut olmadığından bu babdaki istihbaratınız doğru değildir. Bu haberi verenlerin muradı Müdafaa-i Hukuk Cemiyetine mensup olan herhangi bir zatın veya efradın intihab-ı mebusanda kanunen kendilerine bahş olunmuş hakkı veya vazifeyi her ferd-i millet gibi istimal eylemekte olmaları ise, bu pek tabîdir. İntihab-ı mebusan hakkındaki beyannamemizin bahseylediği itimadın teyit ve tahakkuku için bizden efale intizar buyruluyor ise bundan mazur olduğumuzu arza müsaadenizi rica ederiz. Çünkü, teklifinizi ifa etmek için intihabata fiilen müdahale etmek lâzımdır. Halbuki, cemiyetimiz bir fırka-i siyasiye olmayıp, bilcümle fırkaların içtihadatına hürmetkâr ancak, muayyen maksatlar için milletin vahdetini temine matuf bulunduğundan intihabata bilhassa fiilen müdahale halinde bir tarafı iltizam ve diğer tarafla muaraza eylemeyi kabul (Üstü çizili: etmek icap edecektir ki menafi-i memleket ve millete münafidir) etmek bu da cemiyetin gayesine münafidir.

Hükümet-i hazıra dahi cemiyetimizin mebusan intahabatına fiilen müdahale etmemesinde isabet görerek bu hususu heyetinizden talep eylemiş ve o yolda taahhüt edilmiş olması da cemiyetimizi bundan bir kere daha men etmiş bulunuyor. Binaenaleyh, mebusanın şöyle ve böyle intihab edilmekte bulunmasından vücuda gelecek Meclis-i Mebusanın şunun veya bunun hoşuna gidip gitmeyeceğinden dolayı cemiyetimiz bir guna mesuliyet kabul etmez.

Mebus intihabatında milleti irşâd etmek için bilcümle siyasî fırkaları meydan-ı faaliyet küşadedir. Böyle bir faaliyeti meşrûya mümanaata kalkışanlar olursa, o gibiler hakkındaki hükûmet-i seniyyeyi icabat-ı kanuneyi tatbikten kimse men edemez.

Cemiyetimizin namına gayri kanunî efal ve müdahalatla bulunanlar mevcut ise, bu gibilerin nerede ve ne türlü efali gayri kanuniyede bulduklarını madde tasrihi halinde cemiyetimizce tedbir ittihazında tehhür edilmeyeceğine emniyet buyrulmaktadır.

Maahaza, telgrafname-i âlileri ile maruz cevapnamemiz umumca ıtıla usul-ü tevîr-i efkâra medar olacağından her ikisinin Payitaht Matbuatına tevdi buyrulması rica ve buraca neşr ve tamim olunacağı arz olunur efendim.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

Heyet-i Temsiliyesi namına

M. Kemal

Bu arada, Erzurum Kongresinden sonra Sivas'ta da bir kongre yapılması için hazırlıklar hızlandırılmıştı. Bu kongre, Erzurum Kongresi gibi sınırlı olmayacak, bütün vilâyetleri kapsayan bir kongre olacaktı. Ancak, Erzurum Kongresi'nde olduğu gibi, hükûmet tarafından bunun da yapılması ve bu konudaki haberlerin etrafa dağıtılmaması için tedbirlerin alınacağı da belliydi. Bunun için, Ali Fuat Paşa tarafından grev yapılması önerilmişti. 20. Fırka Komutanı Ali Fuat Paşa, 15. Kolordu Komutanına, 21/22 Ağustos 1919'da çektiği telde, "Evvelce bildirdiğim gibi, Erzurum Kongresine ait tekmlil muhaberât ve beyanname, hükûmet tarafından her mahalde alınmış ve hiçbir kimseye verilmemişti" demektedir⁵⁵. Fuat Paşa, yine, 15. Kolordu Komutanlığına çektiği, 25 Ağustos 1919 tarihli telde, Erzurum'dan sonra yapılacak olan Millî Kongre'nin (Sivas Kongresi'nin) Eylül başında yapılabileceğini, Sivas'ta yapılacak bu kongrenin beyannamesinin de Erzurum Kongresi gibi, İstanbul Hükûmeti tarafından engellenmesini önlemek için harekete geçilmesi gerektiğini, kendi muntıklarında grevin yürütülebilineceğini, durumun civar muntikalara da bildirildiğini duyurmuştu⁵⁶.

"Ankara'dan 25.8.35 Suret

⁵⁵ Genelkurmay Harp Tarihi, Askerî ve Stratejik Etüt Başkanlığı, İstiklâl Arşivi, Klasör, 323, Dosya. 60/4, Fihrist. 86

⁵⁶ İstiklâl Arşivi, Klasör. 323, Dosya. 60/4, Fihrist. 105

Onbeşinci Kolordu Kumandanlığına,

Cevap-17.8.35 şifreye: I-Millî Kongre'nin Eylül iptidalarında akdedileceğini tahmin ediyorum. Bu kongre beyannamesinin Erzurum Kongresi misilli hükümetçe gizlenmesine mâni olabilmek için teklif buyrulan grevin icrası pek mühimdir. Böyle bir grevin mıntıkamın mühim merakizlerinde icrası mümkündür. Civar mıntıkamıza da bildirilmiştir. Alınacak cevap arz edilecektir. Vaziyet aynen kalır ise, grevin dünkü tarihinde icrasının münasip olacağından işarı rica olunur.

20. Furka Kumandanı Ali Fuat”.

Sivas Kongresi (4-11 Eylül) yapılmış ve başarıyla sonuçlanmıştır. Bu arada İstanbul'daki Millî Kongre Başkanı ile Mustafa Kemal Paşa arasındaki anlaşmazlık sürmektedir. İçerisinde elli bir derneği barındıran, ilk olarak “Millî Talim ve Terbiye Cemiyeti” adıyla kurulan ve ilk toplantısını, 29 Kasım 1918'de yapmış bulunan Millî Kongre Fırkasının⁵⁷ Başkanı Esat Paşa ile Mustafa Kemal arasındaki anlaşmazlık, az önce bahsettiğimiz, İstanbul'da kurulacak olan Meclis-i Mebusan nedeni ile ortaya çıkmıştır. 2 Ekim 1919'da istifa eden Ferit Paşa Kabinesinin yerine kurulan Ali Rıza Paşa Kabinesi, 9 Ekim'de, seçimlerle ilgili beyannameyi yayınlamış, illerde seçimlerin başlamasını duyurmuştu. Göz Doktoru Esat Paşa, hem Mustafa Kemal Paşa'ya, hem de komutanlara seçimlere müdahale edildiği yolunda telgraflar çekmiştir. Oysa, Mustafa Kemal Paşa, gördüğümüz yüzlerce belgeye göre, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin üyesi olduklarını belirterek, mebus olmak için başvurulara, cemiyetin seçimle ilgisi olmadığını yazmıştı. Esat Paşa, 3. Fırka Erkân-ı Harbiye Reisi Ahmet Zihni'ye de seçimlere müdahale olunduğu yolunda itirazda bulununca, Zihni Bey 7 Kasım 1919'da, Kâzım Paşa'ya bu konuda bir telgraf çekmek gereğini duymuştur⁵⁸.

“7.11.35. Erzurum Mevki-i Müstahkem Kumandanı Miralay Kâzım Beyefendiye Göz Tabibi Esat Paşa Müdafaa-i Hukuk Cemiyetini intihabata müdahale ile

⁵⁷ Selek, Sabahattin; Anadolu İhtilâli, İstanbul, 1976, sh. 98-99

⁵⁸ Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, İstiklâl Arşivi, Klasör. 323, Dosya. 7/44, Fihrist. 98. Heyet-i Temsiliye'nin seçimlere müdahale ettiği yolundaki bu telgrafın metni İstanbul gazetelerinde de yayınlanmıştı. Ancak, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adına Heyet-i Temsiliye'nin seçimlere müdahale etmediği yolundaki Mustafa Kemal Paşa'nın cevabı da, 5 Kasım 1920'de gazetelerde yayınlanmıştı: Tunaya, Tark Zafer; Türkiye'de Siyasî Partiler, İstanbul, 1986, c.II, sh. 185-186

itham eder suretinde telgraf çekti. Cevab-ı sedasını aldı. İrade-i Millîye ile bu neşr olunacak. Esat Paşa, kendi telgrafını İstanbul'da gazetelere vermiş. Bu haris ve budala herifin tamamen mahiyetini meydana koymak için Erzurum'a, Teceddüd Fırkası namına gönderdiği evraktan, mektuplardan icap edenler alınacağı cihetle Kâzım Paşa'ya da istirahat ile ve yeni vechle elan buraya gönderilmemiş olan bu evrakın, teşrif ederlerken beraber getirmeyi unutmamalarını temin buyursanız. Hassaten unutulmamasına (bir kelime silik) Kapıdan Paşamız selâm ve ihtiram ediyor. Husrev.

3. Fırka Erkân-ı Harbiye Reisi Ahmet Zihni".

Görülüyor ki, Esat Paşa, Meclis-i Mebusan'a girmek istemekte ve bu konuda Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni seçime müdahale ile suçlamaktadır. Hiç şüphesiz Millî Kongre'nin kuruluşunda Esat Paşa'nın rolü inkâr edilemez. Kendisinin siyâsî hayata devam etmek istemesini olağan karşılamak gerekir. Ancak, daha sonra, İstanbul'daki meclise katılmak için giriştiği teşebbüsler sırasında Müdafaa-i Hukuku suçlaması yerinde değildir.

İstanbul'un işgali üzerine mebusların tevkifi de başlamıştı. Bu arada yalnızca milletvekilleri değil, diğer vatanperverler de tutuklanmakta idi. Bunların bir kısmı da Anadolu'ya kaçmağı başarmışlardı. Kâzım Karabekir Paşa'nın, 29 Mart 1920'de Heyet-i Temsiliye'ye çektiği telden anladığımız göre, 25 Mart 1920'de, İstanbul'dan hareket eden bir yolcudan alınan habere göre, süngülü İngiliz askerleri tarafından evine girilerek çıkarılan, Göz Doktoru Esat Paşa, yollarda kelepçeler ile götürülürken çok dövülmüş ve bundan sonra da üzüntüsünden ölmüştür. Ancak biz, Esat Paşa'nın ölmediğini, fakat, Kütahya'ya sürgüne gönderildiğini de bilmekteyiz. Yine bu telde, yirmisekiz milletvekilinin tutuklandığını, pek çoğunun da tutuklanmak üzere olduğunu öğrenmekteyiz⁵⁹.

1) İstanbul Müdafaa-i Millîye Dernekleri:

Bu arada İstanbul'da kurulan Müdafaa-i Millîye Teşkilâtı'ndan (M.M.G) da bahsetmekte yarar vardır. 1920'de kurulan bu toplulukları iki kısımda toplamak mümkündür. Müsellâh (Silâhlı) Müdafaa-i Millî Grubu'nun amacı, Anadolu'ya silâh kaçırmaktır. Müdafaa-i Millîye Grubu

⁵⁹ Genelkurmay, Harp Tarihi Dairesi Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör. 26, Dosya. 1336/20-A, Fihrist. 61. Sina, Akşin; İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele, İstanbul, 1983, sh. 312. Millî Kongre için ayrıca bak: Banoğlu, Niya-zî Ahmet; Millî Kongre ve Faaliyetleri, Ankara, 1986, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, sayı. 7

ise, Anadolu'ya silâh kaçırmak yanında, yabancı kuvvetler, muhalif parti ve kuruluşlar, vatan hainleri hakkında da Anadolu'ya bilgiler vermektedir. 1919'da kurulan İstanbul Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ise, Erenköy'de bağımsız kuva-yı millie heyetini de kurmuştur ⁶⁰.

m) Karakol Cemiyeti:

Millî bağımsızlık savaşında, en çok sözü edilen derneklerden birisi de Karakol Cemiyeti'dir. Bu dernek, ulusal bağımsızlık savaşının başlarında Anadolu'ya epey yardım yapmıştır. Ancak, daha sonra, Rus temsilcileri ile konuşmaları, Anadolu'yu kendilerinin temsil ettiklerini söylemeleri, ulusal savaş için tehlike teşkil etmiştir. Karakol Cemiyeti'ni kuranların, az çok Rus İhtilâlinin etkisinde kaldıkları, beyannamelerinin 3. maddesinde de görülmektedir. Mustafa Kemal Paşa, bu yüzden Cemiyetin kapatılması için büyük bir çaba sarf etmiştir. Hatta, bu cemiyet için "Herkesi asmakla korkutarak, bilinmeyen bir takım komutanların buyruklarına uymaya zorlamak çok tehlikeli idi. Gerçekten de, orduda görevli herkes de hemen bir korku ve birbirlerine karşı güvensizlik başladı" diyerek bu konudaki düşüncelerini dile getirmiştir ⁶¹.

15. Kolordu Kumandanı, 17.8.1919'da, 3. Fırka Komutanlığına çektiği telde, Karakol Cemiyeti'nin talimatnamesinin kendilerine geldiği ve bunun kapsamı millî emellere uygun ise de, teşkilâta "Ordu'nun ihlâli haline" göredir demekteydi. Karakol Cemiyeti Talimatnamesi, çeşitli yerlere gönderilmiş idi ⁶². Az önceki telde, nizamnamenin, İzmir ya da İstanbul'un bir tehlikeye düşmesi ihtimaline karşı ihtiyat için İstanbul tarafından yapılmış olmasının ihtimal dahilinde olduğu açıklanmış ve "Mıntıkamızda, ordu teşkilâtımız payidar olduğu gibi millî teşkilât ayrıca olduğundan bittabi bu talimatın yalnız bera-yı malûmat bilinmesi kâfidir" denilmekteydi ⁶³. Görülüyor ki, Karakol Cemiyeti'ne ordu kademelerinde de hiç iltifat edilmemiş, talimatın bilgi niteliğinde kabul olunması ile yetinilmiştir. Bu cemiyetin kendini Anadolunun tek temsilcisi görmesi ve Ruslarla anlaşmaya kalkması da, Mustafa Kemalce hoş karşılanmamıştı.

20. Kolordu Komutanı Mirliva Ali Fuat ise, 21-22.8.1919'da, 15. Fırka Komutanı'na çektiği telgraflarda "Karakol Cemiyeti Talimatnamesin-

⁶⁰ Tunaya, Tarık Zafer; Türkiye'de Siyasî Partiler, İstanbul, 1952, sh. 523-526.

⁶¹ Mustafa Kemal; Nutuk, I, İstanbul, 1985, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, sh.

⁶² İstiklâl Arşivi, Klasör, 323, Dosya. 60/4, Fihrist. 68/1-2-3

⁶³ İstiklâl Arşivi, Klasör, 323, Dosya. 60/4, Fihrist. 68/4

den evvelce birçok nüsha gelmişti. Tevzi'î muvafık görülmeyerek hıfz edilmiştir" demektedir⁶⁴. Daha sonra ise, bu cemiyetin kapatılması için çalışmalar hızlandırılmış ve Cemiyet'in tehlikeli olmaya başladığı açık açık ifade olunmuştur⁶⁵. Görülüyor ki, başlarda yararlı olan Cemiyet, sonraları zararlı hale gelmiştir. Mustafa Kemal'i çok uğraştırdığı, herkesde korku ve dehşet yarattığı için, bu cemiyeti ilk başlangıç için yararlı kabul etsek ve Anadolu'ya millî kuvvetlere silâh kaçırdığını belirtsek bile, sonradan zararlı hale geldiğini de belirtmek gerekir.

n) Kadınların Kurdukları Dernekler:

İstanbul ve Anadolu kadınları da, bağımsızlık savaşı boyunca örgütlenmişler, yurdun savunması ve bağımsızlık amacıyla maddî ve manevî bakımdan Türk erkeğinin yanında yer aldıkları gibi, yurt dışındaki itilâf devletlerinin temsilcilerine millî davayı anlatan telgraflar çekmişlerdir. Bunun için Türk kadınları Müdafaa-i Hukuk Dernekleri kurarak örgütlenme yoluna gitmişler ve bunda da çok başarılı olmuşlardır. Biz ilk olarak bu konuda İstanbul'u ele almak istiyoruz.

24 Kasım 1918'de, İstihlâs-ı Millî Kadınlar Cemiyeti, Türklerin Avrupa'da hukukunu korumak ve Türklerin lehinde propoganda yapmak için Newyork, Londra, Paris ve Roma'ya iki kadın ve bir erkekten oluşan bir heyet gönderileceğini açıklamıştı. Bu Cemiyet, bu konuda basın mensupları ile sohbetler de yapmıştı. Sonunda, Ermeniler, Rumlar propoganda yaparlarken, Türklerin hukukunun korunması için, bu heyetin kurulması yerinde görülmüştü. Erkek üye, yeni kurulan Vatan Cemiyeti'nden seçilecekti. Müdafaa-i hukuk dernekleri, Anadolu'daki Türk kuvvetlerine para göndermek, mesaj iletmek, mitingler yaparak işgali kınamak, bu konuda İstanbul Hükûmetine ve Avrupa devletlerine protestolar çekmek gibi görevleri yerine getirmekteydiler⁶⁶. 8 Mayıs 1921 tarihli Hâkimiyet-i Milliye'de Sevr gazetesi'nden naklen, İstanbul kadınlarının uzun bir mektubu yayınlanmıştır. Türk kadınları bu mektupta, Sevr Antlaşması ile Osmanlı saltanatına, Türk vatanına ve milletine hücum edildiğini açıklamakta ve yardım istemektedir⁶⁷.

⁶⁴ Genelkurmay, Harp Tarihi Dairesi, Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, İstiklâl Arşivi, Klasör, 323, Dosya. 60/4, Fihrist. 86

⁶⁵ Arsan, Nimet; Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri. IV., Ankara. 1964, sh. 295-297

⁶⁶ Söz gazetesi. 24 Teşrin-i sanî 1918

⁶⁷ Hâkimiyet-i Milliye. No. 179. 8 Mayıs 1921.

Anadolu kadın derneklerinin çalışmaları ise daha yaygındır. Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Derneği'nin Sivas'taki ve diğer yerlerdeki şubeleri, Anadolu ile ilgili haberleri, Anadolu Ajansı vasıtasıyla öğrenmekteydiler. Bununla ilgili olarak elimizde pek çok belge mevcuttur ⁶⁸.

Anadolu'daki kadın derneklerinin en önemlisi ve faal rol oynayan şüphesiz Sivas Kadınları Müdafaa-i Vatan Derneği'dir. Bu cemiyet henüz kurulmadan ve Atatürk Sivas'tan ayrılmadan önce, Sivas'ta kadınlar toplanmış, 28 Kasım 1919'da, İstanbul'a çektikleri protesto telgrafında "Erkeklerimizle bir safta, mağlup vatanımızı, istiklâlimizi, din ve namusumuzu korumak" için her türlü fedakârlığa hazırız demişlerdi ⁶⁹. Sivas'taki Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti, 7 Aralık 1919'da kuruluşu için Sivas Valiliğine dilekçe vermiş, 9 Aralık 1919'da Sivas Valisi Mehmet Reşit, Cemiyetin yürürlükteki yasalara uygun olduğunu bildirmiş ve Cemiyet de 12 Aralık 1919'da, kurulduğunu Mustafa Kemal'e ilettiği. O da, 12 Aralık 1919'da, Sivas hanımlarına bu girişime ilk başlayan kişiler olmaları nedeni ile teşekkür etmişti. Sivas Kadınları Müdafaa-i Vatan Derneği Başkanı Melek Reşit ve kâtime Şefika hanımlar, vilâyetlere ve kazalara, 15 Aralık 1919'da Cemiyet'in kurulduğunu, diğer yerlerde de kadın derneklerinin kurulması için gerekli girişimlerin yapılmasını duyurmuşlardı. Daha sonra, Sivas'ta çalışmaya başlayan Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti, yurdumuza ve milletimize karşı yapılan hak-sızlıkların düzeltilmesi amacıyla İstanbul Hükûmetine, İstanbul'daki İtilâf Devletlerinin temsilcilerine, Avrupa'daki yabancı devlet başkanlarına protestolar yollamış ve yurdun bir an önce kurtarılması için çalışmalar yapmıştır. Mustafa Kemal ile bu Cemiyet arasında pekçok yazışma olmuştur ⁷⁰.

Sivas'taki bu dernek, başta Sivas'ın kazaları olmak üzere, yurdun her köşesine, kadın dernekleri kurulması için telgraflar çekmekteydi. Bunun etkisi hemen görüldü. 24 Aralık 1919'da, Konya Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti kuruldu. Bu cemiyet, 4 Ocak 1920'de, Konya Şerafeddin Camisinde bir toplantı yaptı ⁷¹. Ancak, elimizdeki bir başka belge, Konya kadınlarının, 8 Ocak tarihinde Şerafeddin Camisinde toplandığını ortaya

⁶⁸ A.Ü. Atatürk İlke ve İnkılapları Enstitüsü Arşivi, No. 37/50986, 37/50987

⁶⁹ Hasırlıoğlu, Ercüment; Millî Mücadelede Sivas'ta Toplanan Kadınlar Kongresi, İstanbul, 1967. Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, sayı. 2. sh. 18.

⁷⁰ Baykal, Bekir Sıtkı; Millî Mücadelede Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti, Ankara, 1984, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, c. 1, sayı. 1, sh. 112-126

⁷¹ Baykal, Bekir Sıtkı; aynı makale, sayı. 3, sh. 698

koymaktadır. Belki bu ikinci bir toplantıdır. 8 Ocak 1920'de, Konya'daki bu derneğin üyeleri-sayıları beşbinden fazla olarak- Şerafeddin Camisinde toplanmışlar, ulusal bağımsızlığın kazanılması konusunda karar almışlar, şehitlerin ruhuna fatihalar armağan etmişlerdi. Aynı gün, 12. Kolordu Kumandanlığına çektikleri telde, aldıkları kararların sulh konferansına ulaştırılmasını istemişlerdi. Bu telde, Adana ve İzmir'de millete yapılan tecavüzler ve feci olaylardan duyulan üzüntüler, Türk ve Müslümanların uğradığı zulümler karşısında susulmaması, yüzyıllardır hür yaşamış bir millet olarak kendilerine haklarının verilmesini ve Wilson Prensipleri'nin kendilerine uygulanmasını dile getirmişlerdi ⁷². 12. Kolordu Kumandanı Fahrettin ise, Konya'daki cemiyetin isteklerini hem mektupla, hem de tel ile Harbiye Nezaretine bildirmişti ⁷³.

"Harbiye Nezareti Celilesine,

Konya. 9.1.36

9.1.36 tarih ve bilâ-numaralı telgrafla arz edilen Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti Konya Merkezi namına hanımlardan mürekkep bir heyetin ita eylediği beyannamenin suretinin leffen tekdîm edildiği marûzdur.

12. Kolordu Kumandanı

Fahrettin".

Sivas'ta da, Numune Mektebinde, 2 Şubat 1920 Cuma günü Müdafaa-i Vatan Cemiyeti tarafından bir konferans düzenlenmişti. Saat beşte verilecek olan bu konferansa, sivillerin yanı sıra subayların da katılmasına izin verilmişti ⁷⁴. 6 Şubat 1920'de, Sivas Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti yaptığı genel toplantısında, vatanın kurtarılması için çeşitli yerlere protesto telgrafları çekti.

Artık çeşitli yerlerde Müdafaa-i Vatan Dernekleri kurulmaya başlamıştır. 7 Şubat 1920'de Niğde'de Niğde Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti kurulduğu gibi, aynı tarihlerde Erzincan'da, Kayseri'de, Amasya'da, Pınarhisar'da, Yozgat'ta, Burdur'da, Kangal'da kadınlar Müdafaa-i Vatan Cemiyetlerini kurmuşlardı ⁷⁵. Sivas'taki dernek, para top-

⁷² Genelkurmay, Harp Tarihi Dairesi, Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, İstiklâl Arşivi, Klasör. 45, Dosya. 112, Fihrist. 14. Toplantı tarihi elimizdeki belgeye göre, 8 Ocak olmalıdır. Diğer belgelerimiz de bunun böyle olduğunu ortaya koymaktadır.

⁷³ İstiklâl Arşivi, Klasör. 45, Dosya. 112, Fihrist. 14/2

⁷⁴ İstiklâl Arşivi, Klasör. 45, Fihrist. 204

⁷⁵ Baykal, Bekir Sıtkı; Millî Mücadelede Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti, Ankara, 1984, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, c. 1, sayı. 1, sh. 112-116

layarak Türk Ordusuna gönderdiği gibi, diğer kadın dernekleri de orduya para ve malzeme yardımı yapmaktaydılar.

Vatanın kurtarılması için yalnızca siyasî dernek kurmak yeterli değildi. Ayrıca, buna bağlı olarak askerî teşkilât da kurmak gerekiyordu. Bunun için de, bu siyasî dernekler, askerî teşkilât kurma hazırlıkları da yapmışlardır. Batı Anadolu'da ilk kez kurulmuş olan, Kuva-yı Milliye'yi destekleyen bu derneklerin, bir bütün haline gelmeleri, bütünleşmeleri sonucunda, Ulusal Bağımsızlık Savaşı bir bütünlük kazanacaktır. Bunu da, Mustafa Kemal Paşa gerçekleştirecektir. İstanbul Hükümeti, gerek yöresel derneklere, gerekse Mustafa Kemal Paşa'nın liderliği altında bir araya gelen ve Rumeli ve Şarkî Anadolu Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Derneğine, Ulusal Kurtuluş Savaşı yolunda çalışma yapanlara karşıdır ve bu çalışmalarını yok etmek için çalışmalar yapmaktadır.

Daha önce de belirttiğimiz üzere, Mustafa Kemal Paşa, Samsun'a ayak bastığı anda bile, halkın teşkilatlanmalara doğru gittiğini ve kurtuluş için teşkilâtlar kurulduğunu görmüş ve Türk halkına inanmıştır. Bu yüzden de, Amasya Genelgesinde (22 Haziran 1919), milletin bağımsızlığını, yine milletin azim ve kararının kurtaracağını belirtmiş ve kendisinin de milletin bağrında kalıp, çalışmalara devam edeceğini İstanbul'a duyurmuştur.

Mustafa Kemal Paşa, bütün dernekleri bir araya toplama yollarını aramaya başlamış ve bunu Sivas Kongresi ile gerçekleştirmiştir. Türk halkı, Anafartaların unutulmaz kumandanı Mustafa Kemal Paşa'ya inanmakta ve onun liderliği altında süratle toplanmakta, Ulusal Bağımsızlık Savaşı'na maliyla, canıyla katılmak için, âdeta böyle bir önderi beklediğini hareketleriyle belli etmektedir. Nitekim, 23 Nisan 1923'te, Türkiye Büyük Millet Meclisi kurulduktan sonra, bütün hareket tek bir elden, tek bir dernek tarafından yürütülmeye başlamış, bütünlük sağlanmıştır. Ankara'da kurulan hükümet, İstanbul'daki millî mücadele grupları vasıtasıyla, zararlı dernekleri ve Ulusal Kurtuluş Savaşına aykırı hareket edenleri öğrenecek ve bunları yok etmek için çalışmalar yapacaktır. Nitekim, zararlı cemiyetlerden, 1917'de kurulmuş olan Osmanlı Sulh ve Selâmet Fırkası, Anadolu'da örgütlenmiş ama, Ankara Hükümeti durumu öğrenmiş, bu cemiyetin Ankara'ya gelmiş olan üyelerini tutuklamıştır⁷⁶. Şüphesiz, Ulusal Bağımsızlık

⁷⁶ Millî Mücadele Grubu'nun zararlı kişileri, Ankara'ya bildirip, tutuklattığı konusunda pek çok belge vardır: İstiklâl Arşivi, Klasör. 1311, Dosya. 5-A, Fihrist. 3/2 vb., Tunaya, Tanık Zafer; Türkiye'de Siyasî Partiler, İstanbul, 1952, sh. 415

Savaşı kolay kazanılmamıştır. Ankara Hükûmeti bu başarıyı elde etmek için dış düşmanlarla uğraşırken, Anadolu'da da zararlı dernekler ve onların yıkıcı hareketlerine katılan, aldatılmış, halifeye bağlı, cahil ve çıkarıcı dernek ve mensupları ile de uğraşmak zorunda kalmıştır.

B) GÜDÜMLE (MANDA) İLE İLGİLİ DERNEKLER:

Osmanlı İmparatorluğunda bir kısım aydınlar, yöresel kurtuluş yolları ararken, bazı kişiler de yabancı bir devletin güdümü sayesinde kurtuluşun sağlanabileceği gibi yanlış bir düşünceye kapılıp, bu düşünce ile bazı dernekler kurmuşlardı.

Bunlara örnek olarak, İngiliz Muhipleri (Sevenleri) Derneği ile Amerikan güdümüne taraftar olanların kurdukları Wilson Prensipleri Cemiyetini gösterebiliriz.

a) İngiliz Muhipleri Derneği:

İngiliz desteğini sağlayarak vatanın bağımsızlığının elde edileceğini sananlar, İngiliz Muhipleri Derneğini kurmuştu. Bu derneğe Damat Ferit Paşa, Sait Molla gibi önemli kişiler de girmişti. Derneğin dış görünüşü İngiliz desteğini sağlamak, gizli görüşü ise, ayaklanmalar yaratarak, ulusal bilinci işlemez kılmak, yabancı devletlerin müdahalesini sağlamaktı. Yayın organları, Yeni İstanbul gazetesidir. Mesuliyet, Peyam-ı Sabah da Cemiyeti desteklemektedir. Cemiyet, İngilizlerden para da almaktadır ⁷⁷.

23 Mayıs 1919'da, Sait Molla imzasıyla, belediye reislerine telgraf çekilmiş, İstanbul'da İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin kurulduğu ve İstanbul'un bu tek kurtuluş yolu etrafında toplandığı, İngiliz taraftarlığı ve onların yardımlarının istenmesi ve hükûmete, gazetelere bu konuda telgraflar çekilmesi istenmişti. Bu hususlar, 24 Mayıs 1919'da, Dokuzuncu Ordu Müfettişliğine derhal iletilmişti ⁷⁸:

"Zata mahsusdur.

Erzurum. 24.5.35

Samsun'da Dokuzuncu Ordu Müfettişliğine,

23.5. tarih ve Sait Molla imzasıyla belediye reislerine gelen telgrafda, İstanbul'da İngiliz Muhipleri Cemiyeti tesis ettiğini ve vilâyetin dahi bu yegâne selamet

⁷⁷ Söylev. I, Ankara. 1966, sh. 5, Tunaya, Tarık Zafer; Türkiye'de Siyasî Partiler, İstanbul, 1986, c. II, sh. 472-492

⁷⁸ İstiklâl Arşivi, Klasör. 323, Dosya. 60/4, Fihrist, 18. Akşin, Sina; İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele, İstanbul, 1983, sh. 313. Tunaya, Tarık Zafer; aynı kitap, c. II, sh. 472.

ve necabet yoluna sâlik olduklarını ve İngiliz Muhipler ve taraftarlığı hususundaki hayat-ı fevkalâde-i umumiyelerini ve İngiliz müzaheretini talep ettiklerini bilaistisna tekmil mümessillere ve hükûmet ve gazetelere derhal telgrafla işar edilmesi talep olunuyor. İstanbulca böyle birşey yapılmış mı ve her tarafa yaptırılacağı emir ve işari maruz mudur.

XV. Kolordu Komutanı”.

Mustafa Kemal Paşa, Sait Molla'nın çalışmalarını yakından izlemekte ve gerekli tedbirleri almaktaydı. Mustafa Kemal Paşa, 28 Mayıs 1919'da, Erkân-ı Umumiye Reisi Cevdet Paşaya çektiği telde, beş gün önce Sait Molla'nın belediye reislerine çektiği tele değinmiş, milletçe bütün devletlere karşı bağımsızlık için mücadele verildiği bir sırada, büyük devletlerden birine sarılmanın doğru olmadığını vurgulamıştı ⁷⁹:

“Şifre no. H.6

28.5.35

Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Reisi Cevat Paşa Hazretlerine,

Beş gün evvel, Sait Molla imzasıyla, umum belediye reislerine tamamen gelen bir telgraftamede her tarafta İngiliz Muhipleri Cemiyeti teşkiliyle İngiliz müzaheretini talebe davet ediyordu. Bunun üzerine bazı vilâyattan acizlerine vuku bulan istizahda milletin yek-vücûd olarak bütün devletlere karşı muhafaza-i istiklâliyet çalışması lâzım geldiği bir sırada, düvel-i muazzamadan yalnız birine sarılmak, ne dereceye kadar temin-i maksad edebileceği kaydedilmekteydi.

M.Kemal”.

İngiliz Muhipleri Cemiyeti Anadolu'da bazı yerlerde kuvvetlenmekteydi. Örneğin, Ankara Valisi Muhittin Paşa, Ankara'da bu cemiyetin kuvvetlenmesi için büyük çaba harcamaktaydı. Bu cemiyete karşı, Ankaralı bazı vatanseverler “Azm-i Millî Cemiyeti”ni kurdularsa da, Ankara Valisi bu cemiyetin gelişmesine izin vermedi. 9 Ağustos 1919'da, Ankara Valisi Muhittin Paşa “Padişahın ve Hükûmetin İngiliz mandasını kabul ettiğini” söyleyerek, memurları bu cemiyete sokmak istedi ise de, Ankara'da başarılı olmadı. Bu cemiyete girenler de hatalarını anlayarak çıkmakta idiler. İngiliz Muhipleri Cemiyetine giren vatanseverlerden Ziya Bey de, hatasını anlayarak bu cemiyetten çıkmıştır. Heyet-i Tahkikiye görevi ile Erzurum'a gelen Ziya Bey, İngiliz Muhipleri Cemiyetinde iken, İngilizlerin Osmanlı egemenliğini ortadan kaldırmak ve memleketi bir hidivlik gibi kendilerine bağlamak ve memleketi birkaç hükûmet arasında taksim etmek fikrinde olduğunu anladı ve fikrini değiştirdi. 31 Ağustos 1919'da, Trabzon Mevki

⁷⁹ Atatürk Arşivi Klasör. 4, Dosya. 335/6-1, Fihrist. 1.

Komutanlığına yazılan cevapta, Trabzon Belediye Reisine, İngiliz Muhipleri Cemiyeti adına birkaç nüsha verildiği ve cemiyet lehinde konuşulduğu, bunu yapanların şimdi pişman oldukları, İngiliz Muhipleri Cemiyeti için yapılan propagandanın, iktidarda bulunan birkaç kişi tarafından olayı incelemeden ortaya atılan bir hareket olduğu, böyle bir cemiyetin “teşekkülü ve teessüsü ancak tarafeynin aynı hukuk ve salâhiyete malikiyeti her hususun müsavât ve samimi bir muhabbetin mevcudiyeti ile kabil ve bu gibi şerait mevcut olmadığından, milleti kendi eliyle esarete almak için kurulmuş bir tuzak olduğu” ve bu gibi “Milletin kendi kendine intiharı demek olan şeylerin Trabzon muhitine” sokulmaması açıklanmaktaydı⁸⁰. Görüldüğü üzere, hükümet İngiliz tarafını tutmakta ve İngiliz Muhipleri Cemiyeti üyelerinden olan bazı kişileri vali olarak atamak yoluna gitmekte ise de, bunda başarılı olamamaktadır. Ankara Valisi gibi, Konya’daki Suphi Bey de İngiliz Muhipleri Cemiyetinin üyelerinden ise de, halk ve Kuva-yı Milliye Cemiyete karşı olduğu için bu Cemiyet genişleyip, kuvvetlenmemiştir.

Sarayın fikirleri, Alemdar gazetesi ile etrafa yayılacaktı. Sait Molla, sarayın adamı olup, aynı zamanda İngiliz Muhipleri Cemiyetinin de üyesi olan gerici bir şahıstı. Saray, onun dinsel durumundan yararlanmak istiyordu. Nitekim, 20 Ocak 1921’de, Sait Molla’ya yazı yazdırmak ve sarayın fikirlerini halka yaymak amacıyla, günlük olarak çıkacak gazetelerden birinin elde edilmesi için girişimlerde bulunulmuş ve Alemdar çıkarılmak istenmişti. Ama, Fransız ve Osmanlı sansür heyetinin, Alemdar’ın çıkmasına henüz izin vermedikleri de rivayet olunmaktaydı⁸¹. Fransa’nın buna izin vermeyişini olağan karşılamak gerekir. Çünkü, İngiltere ve Amerika ile ilgili dernekler olduğu halde, Fransızlar ile ilgili dernek kurmak için hiçbir çalışma yoktu. Osmanlı Sarayı, İngiliz İmparatorluğu içinde pek çok Müslüman yaşadığı için, İngiltere’nin, Osmanlılar lehinde hareket edeceğini umuyordu.

⁸⁰ İstiklâl Arşivi Klasör, 325, Dosya. 14, Fihrist. 8. Tansel, Selahattin; Mondros’tan Mudanya’ya Kadar, Ank. 1978, c. II, sh. 119-120-147

⁸¹ İstiklâl Arşivi, Klasör. 1311, Dosya. 5-A, Fihrist. 5. Daha sonra da, Alemdar gazetesinin bu konularda kullanıldığını tespit ediyoruz. 1921’de Sait Molla’nın yönetiminden memnun olmayan Miralay Sadık ve Gümilcineli İsmail Grubu’nun çalışmalarını yok etmek için Alemdar gazetesinden yararlanılmıştır. Muhalipler, 27 Eylül 1921’de bir kongre toplayarak, yeni bir yönetim kurulu seçmişlerse de, Sait Molla Grubu harekete geçerek, 10 Ekim 1921’de başka bir kongre ile yeni bir idare heyeti kurmuştu. Cemiyet, millî kuvvetlerin başarısı sonunda tarih sahnesinden çekildi. Tunaya, Tarık Zafer; Türkiye’de Siyasî Partiler, İst. 1986, c. II, sh. 472-480

b) Wilson Prensipleri Derneği:

Amerikan güdümünü isteyenler ise, Amerika'nın Türkiye'ye uzak olduğunu, Amerika'nın Osmanlılara şimdiye kadar hiçbir zararının dokunmadığını, Amerika'nın himayesine aldığı yerleri refaha kavuşturduğunu düşünüyorlardı. Amerikan mandasını isteyen aydınlar, Wilson Prensipleri Cemiyetini kurmuşlar ve bu cemiyetin üyeleri Wilson'a bir de muhtıra yollamışlardı⁸². Bu cemiyete mensup aydınların bir kısmı sonradan Ulusal Bağımsızlık Savaşına katılmışlardır. Amerikan mandası konusu, daha sonra Erzurum ve Sivas Kongresinde de konuşulmuş, sonra reddolunmuştur. İstanbul'daki bazı partiler de, Wilson Prensiplerine inanmakta ve Amerikan yardımını arzu etmekteydiler. Örneğin, Selâmet-i Amme Heyeti, Sulh ve Selâmet-i Osmaniye Fırkası, Vahdet-i Milliye gibi.

Bu dernekler vasıtasıyla tam bağımsızlığın sağlanması olanaksızdır. Ancak, bu derneklere girenlerden Wilson Prensipleri Cemiyetine mensup olanların bir kısmı, vatanın bu şekilde kurtulacağına samimi olarak inanmış ve daha sonra Ulusal Bağımsızlık Savaşına da katılmış kişilerdir. Millet tam bağımsızlığa kavuşması, her yönden tam bağımsızlığın elde edilmesi ile, yani bir başka devletin himayesine girmeden sağlanabilirdi. Bu yüzden Atatürk, bağımsızlığın tam olarak elde edilmesini, bunun ise millet tarafından sağlanabileceğini belirtmiş ve bir milletin gölgesi altında yaşamaktan ise yaşamamak daha iyidir tarzında bir ifade ile bunu ortaya koymuştur.

Bu anlattıklarımızdan anlaşılan gerçek şudur. Vatanın toprakları işgal edilmektedir. Herkes ne yapacağını şaşırılmış bir durumdadır. Herkes bir kurtuluş yolu aramaktadır. Başlangıçta millî bütünlüğü sağlayacak bir lider yoktur. Ama, amaç aynı, yani bağımsızlığı elde etmektir.

C - ZARARLI DERNEKLER:

A) Azınlıkların Kurdukları Zararlı Dernekler:

Osmanlı İmparatorluğunun, Birinci Dünya Savaşına girişi ve arka arkaya yenilgiler alması sebebiyle, Rum, Ermeni, Yahudi gibi çeşitli cemaatlere mensup azınlıklar, yüz yıllardır içerisinde yaşadıkları devleti parçala-

⁸² Sümer, Mine; Wilson Prensipleri Cemiyeti'nin Amerikan Cumhurbaşkanı Wilson'a Gönderdiği Muhtıra, Ankara, 1965, Tarih Araştırmaları Dergisi, c. 3, sayı. 1-4. sayfa. 237-245. Cemiyetin 1918 sonlarında kurulduğu anlaşılıyor. Cemiyetin programı ve çalışmaları için bak: Tunaya, Tarık Zafer; aynı kitap, c. II, sh. 245-263

mak, kendilerine bu yurttan toprak edinmek amacı ile örgütlenmeye ve ülkeyi içten yıkmak için çalışmalarına başladılar.

a) Ermenilerin Kurdukları Cemiyetler:

Bunlardan, cemiyetlerini daha II. Abdülhamid zamanında kurmuş olan Ermenilerin Taşnaksütyun ve Hınçak adlı gizli ve yeraltı örgütleri, Türkleri arkadan vurmaya ve yabancı devletler ile birlikte hareket etmeye başladılar. Ermeni cemiyetlerinin en azılıları arasında Hınçak ve Taşnaksütyun görülmektedir. Bunlardan Taşnaksütyun daha sonra da faaliyetini sürdürmüştür. İtilâf Devletlerinin dikte ettirdiği 10 Ağustos 1920 tarihli Sevri Antlaşmasınının 88-93. maddeleri, Ermenileri şımartacak ve kıskırtacak nitelikteydi. Ancak, 24 Temmuz 1923'de imzalanan Lozan Antlaşması, bütün bu pürüzlü noktaları kaldırmış, Ermenilerle ilgili hiçbir hususa yer vermemiştir.⁸³

b) Rumların Kurdukları Cemiyetler:

Ulusal Bağımsızlık Savaşımız sırasında Rumlar, kendi çıkarları için, gizli cemiyetler kurarak, Osmanlı İmparatorluğundan toprak koparmak için çalışmalar yapmışlardır. Rumlar'ın kurdukları pek çok cemiyeti, Yunan Başbakanı Venezelos ve İstanbul'daki Rum Ortodoks Patrikhanesi örgütlemekteydi. Bu cemiyetler, Rum Pontus, Trakya Cemiyeti, İttihat-ı Millî, Mavri Mira, Kordos adları altında çalışmaktaydılar. İstanbul'daki İzcî Derneği, Bizans Ordusu'nu kuracaktı. Küçük Asya Cemiyeti, Anadolu Rumlarını isyan ettirecekti. Pontus Cemiyeti, Batum'dan İnebolu'ya kadar Rum-Pontus Devleti'ni kuracaktı. Ayrıca, Matbuat Cemiyeti, Rum Müdafaa-i Milliye, Rum Edebî, Rum Tüccar Cemiyetlerine Yunan Kızılhaçı yardım yapıyordu. Önceleri bunlar, doğuda bağımsız bir Ermenistan kurmak hayalini güden Ermeniler ile birlikte çalıştılar. Daha sonra, İstanbul konusunda anlaşmazlık çıkınca, birbirlerinden ayrıldılar ve bağımsız çalışmalar yaptılar. Trabzon Metropolit ve Rum delegesi Hrisantos, Trabzon'un Rumlara verilmesi için çalışmalar yapmaktaydı. Anadolu Rum ve Samsun bölgesinde "Müdafaa-i Meşrua" ve "Mukaddes Anadolu Rum", "Rum Muhacirin Cemiyeti", Merzifon'daki Pontus Cemiyeti şubesi İstanbul Patrikhanesinden direktif almaktaydılar.

⁸³ Geniş bilgi için bak: Belgelerle Ermeni Sorunu, Ankara, 1983, sh. 167-418, Ermeni Belgeleri Özel Sayı 3, Ankara, 1985, sh. 1-254 (Genelkurmay, Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları), Parmaksızoğlu, İsmet; Ermeni Komitelerinin İhtilâl Hareketleri ve Besledikleri Emeller, Ankara, 1981, sh. 34-198, Türközü, Halil Kemal; Osmanlı ve Sovyet Belgeleriyle Ermeni Mezâlimi, Ankara, 1982

Mustafa Kemal Paşa, Mavri Mira ve Rum cemiyetlerinin memleketi nasıl ve ne tarzda parçalamak istediklerini çok iyi anlamış ve bunun önüne geçmek için tedbirler almak zorunluluğunu duymuş, 21-22 Ağustos 1919'da, bütün heyet-i merkeziyelere telgraflar çekerek, bu konularda gerekli uyarılarda bulunmuş, elde edilen bilgilere göre, İstanbul Rum Patrikhanesinde Mavri Mira Cemiyeti'nin kurulduğunu, bunun başkanının patrik vekili Druetos, üyelerinin ise Enes Metropoliti, Girit'li Katehahuz gibi kişilerden oluştuğunu ve heyetin "Doğrudan doğruya Venezelos'tan talimat" aldığını, Rumların ve Yunan Hükûmetinin nakliye yardımları ile cemiyetin büyük bir sermayeye sahip olduğunu, bu cemiyetin görevinin de "Osmanlı vilâyetleri dahilinde çeteler teşkil ve idare eylemek, mitingler ve propaganda yapmak", Yunan Salib-i Ahmer Cemiyeti'nin de Mavri Mira'ya bağlı olduğunu, sözde görevinin göçmenlere bakmak gibi insanî bir amaca dayandığını, ancak asıl amacının perde altında "Çete teşkilâtı yapmak, tertibat-ı ihtilaliyeyi ihzar eylemek" olduğunu da açıklamıştı. Bu cemiyetler "Ecza-yı tıbbiye ve levazım-ı sıhhiye"de yığmaktaydılar. Resmî Muhacirin Komisyonu da Mavri Mira'ya bağlıydı.

İstanbul Patikhanesi ve Yunan Konsoloshanesi silâh ve cephane deposu haline gelmekte, "hatta kiliseler ibadet yerinden ziyade askerî ambarlar gibi" kullanılmaktaydı. Ermeni Patriği Zaven Efendi de, Mavri Mira ile birlikte çalışmaktaydı. Rum mekteplerinin izci teşkilâtları tümünden Mavri Mira Heyetince yönetilmekteydi. İstanbul, Bursa, Bandırma, Kırkkilise, Te-kirdağ ve buna bağlı yerlerde izci teşkilâtları kurulmuş olup, buralara yalnız çocuklar değil, yirmi yaşını geçmiş kişiler de girmişti. Mustafa Kemal Paşa, Samsun'un, Trabzon'un bunların cephane dağıtım yerleri olduğunu, Ermeni hazırlığının da Rum hazırlığı gibi yürüdüğünü bizzat vurgulamaktaydı⁸⁴.

Pontus Rum Kurulu çalışmalarını, 1920'de de sürdürmüştür. Pontus Rum Kurulu adına on kişilik bir heyetin Batum'dan Moskova'ya giderek, Lenin ile buluştukları yolunda söylentiler mevcuttur. 14 Mart 1921'de, Dışişleri Bakanı Ahmet Muhsin, bu durumun incelenmesi için, Genelkurmay Başkanlığına şifreli bir tel çekmişti. Bu sıralarda, Harbort Başkanlığında Amerikan heyetinin Ermenilerin yaşadığı ileri sürülen yerlerde inceleme yapmak amacı ile İstanbul'a gelmesi bekleniyordu. General Harbort Başkanlığındaki heyetin, gezi sırasında Pontus Bölgesine de giderek, olay-

⁸⁴ Kordos Cemiyeti için bak: Harp Tarihi Vesikalari Dergisi, Ankara. 1953 sayı. 5 (Genelkurmay Harp Tarihi Dairesi), Belge. 89, İzci Teşkilâtı için bak. sayı. 5, belge. 109, Tansel, Selahattin; Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, c. 1, sh. 86-88

ları ve yöresel durumu inceleyip, getirteceği büyük devletlerin askerleri ile yöresel düzen ve güvenliği sağlayacağı ileri sürülüyordu. 1920'de, Metropoliten Hrisantos, Amerikan kurul üyelerinden Coster Briton'la, yaptığı dört saatlik görüşme sırasında, Briton'un Ermeni Cumhuriyetinden bahsi üzerine, bu şekilde, Pontus, Ermenistan'a bağlanırsa, Pontuslular, İslâmların direnme hareketlerinin olabileceğini belirtmişti. Briton da, daha sonraki toplantıda bu çözüm yolunu reddetmişti. Hrisantos, hükûmet ve adliye örgütüyle ilgili gerekli açıklamayı yaptıktan sonra, her toplumun kendi kendini yöneteceğini, gerek köy ihtiyar heyetlerinin seçiminde, gerekse nizamiye ve sulh mahkemelerinde her milletin bir hak eşitliğinin olacağını da ileri sürmüştü. Hrisantos, resmî dilin Türkçe ve Yunanca olacağını, özellikle Samsun, Trabzon, Batum, Giresun, ve diğer yerlerde Pontus derneklerine bilgi verilmesini ve özellikle Amerikan Heyeti ile ilişki kurulmasını da önermişti. Hrisantos'un bu mektubu, Giresun Mutasarrıflığına da yollanmıştı. Giresun Mutasarrıflığının 16 Mart 1921 tarihli şifreli teli, 15 Mart 1921 tarihli şifreye ek olarak, Hrisantos'un 20 Ağustos 1920 tarihli Paris çıkışlı bu mektubunun aynen çevirisi, 22 Mart 1921 tarihli Vehbi Cevat'ın şifreli telinde aynen yer almıştı ⁸⁵.

Görüldüğü üzere, Osmanlı döneminden beri, azınlıkların hareketlerini, isyanlarını, görevleri din ile uğraşmak olan dinî liderler yönlendirmektedir. Dinî liderlerin, bu tip hareketlere girişmeleri, şüphesiz, kendi halkı gözünde daha etkili görünmektedir. Ancak, bunlar Osmanlı Hükûmetinin kendilerine bahşeylediği büyük hoşgörüyü böylece kötüye kullanmakta ve dini siyasete alet etmektedirler. Kiliselerin, hastanelerin silâh yuvası haline gelmesine neden olmaktadır. Bu da, insanî hislerin kötüye kullanılmasından başka birşey değildir.

c) *Alyans İsrailit:*

Yahudiler ise, İstanbul'da "Alyans İsrailit" adlı bir örgüt kurmuşlardı. Alliance İsrailit adlı bu cemiyetin merkezi Paris'te idi. Yöneticileri, yerel komitelerden sosyal, ekonomik ve diğer konularda bilgiler almaktaydı-

⁸⁵ Harp Tarihi Vesikalari Dergisi, Ankara, 1976, sayı.74, sh. 74-79. Pontus Cumhuriyeti kurmak amacıyla Trabzon Metropolit'i'nin, Paris'te, Batum'da, Trabzon'da, 1919'un Kasım ve Aralıkta çalışmalar yaptığını da bilmekteyiz: Bak. Harp Tarihi Vesikalari Dergisi, sayı. 11, Belge, 276, 277, 278. Sertoğlu, Mithat; Trabzon Bölgesinde Rum-Pontus Cumhuriyeti Kurulması Faaliyetleri, İstanbul, 1968, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, İstanbul, 1968, sayı. 11, sh. 4-7, Atatürk Arşivi, Klasör. 4, Dosya. 335/6-1. Fihrist. 41 Kâzım Karabekir, İstiklâl Harbimiz, İstanbul, 1950. sh. 29-31.

lar.^{85a} Yahudiler, diğer yaşadıkları yerlere göre, imparatorlukta rahat bir hayat yaşadıklarından önemli hiçbir olay çıkarmamışlardır.

Görülüyor ki, İmparatorluğun can çekişme devresinde, yüzyıllardır bu devletin nimetlerinden yararlanan azınlıklar, Türkleri arkadan vurmaya, fırsattan yararlanma yoluna gitmekteydiler. Ne yazık ki, bunlara yardımcı olan Osmanlı toplumunun bazı vatansız kişileri de mevcuttu. İlä-yı Vatan Cemiyeti'nin bazı üyeleri böyle bir yola başvurmuşlardır ki, buna sonra değineceğiz.

Bu şartlar altında, Anadolu'da örgütlenmek gereğini duyan ve örgütlenen Türkler, vatani kurtarmak için çalışmalarına başladılar ve Atatürk'ün başkanlığında bir araya gelen örgütler, hem Osmanlı toplumdaki saraya bağlı Kuva-yı Milliye aleyhtarî cemiyetler, hem de azınlıkların kurdukları bu cemiyetler ile uğraşmak zorunda kaldılar.

B) Padişah Yanlısı ve Dinsel Yönlere ve Şahsî Çıkarlara Hizmet Eden Zararlı Cemiyetler:

a) Kürdistan Teâlî Cemiyeti:

Azınlıkların kurduğu bu cemiyetlerin dışında, Kuva-yı Milliye aleyhinde olan başka cemiyetler de vardı. Bu cemiyetlerden birisi de Kürdistan Teâlî Cemiyetidir. Kürdistan Teâlî Cemiyeti, 1918'de kurulmuş olup, Osmanlı Devletinin can çekişmesi sırasında, Wilson prensiplerinden yararlanarak bölücü bir amaç gütmüştür. Daha doğrusu, yabancılar doğuda karışıklık çıkarıp, ulusal bilinci işlemez kılmak için, müslüman olan bu kişileri devlete karşı kıskırtmışlar ve onları ayaklandırmak istemişler ama, başarılı olamamışlardır. Amerikan Heyeti ile ilişkiler kuran bu teşekkül, millî bağımsızlık savaşı aleyhinde girişimlerde de bulunmuş; ancak Anadolu hareketinin başarısı ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kuruluşuyla ortadan kalkmıştır⁸⁶. Biz, 1919'daki duruma göz atalım.

Kürt sorunu diye bir sorun olmadığı halde, bu sorun, ulusal bağımsızlık savaşı sırasında sunî olarak yaratılmıştır.

^{85a} Dumont, Paul; une Source Pour L'Etude des Gommunautes Juive De Turquie: Les Archives Des Alliance Israelite Universelle, (Prilozi za Orijantnu Filologiju, vol. 30 Sarajevo, 1980, sh 75-106).

⁸⁶ Tunaya, Tarık Zafer; Türkiye'de Siyasî Partiler, İst.. 1986, c. II, sh. 186-229

Devlet ve milletin bağımsızlığının ve ekseriyetin azınlıklara feda edilmesi düşüncesi, Elâzığ eşraf ve ileri gelenlerini harekete geçirmiş ve bunlar 50 imzalı bir telgrafi İstanbul'a yollamışlardır. Elaziz Kürt Klübü, 10 kişilik bir idare heyeti seçmişti. Bu klübü kuran Ahmet Bey'in, Kürtlük ile ilişkisi yoksa da, babası Doktor Abdullah Cevdet Bey'e önemli bir makam elde etmeye çalıştığı bildirilmekte idi. 13. Kolordu Kumandanı Cevdet, Harbiye Nezaretine 13 Haziran 1919'da çektiği telde, bütün bu hususları anlatırken "Maalesef, buralarda teşkil edilen klüb azaları menafi-i umumiye-i vataniyeden ziyade menafi-i şahsiyeyi izliyorlar" demektedir⁸⁷. Bundan da anlaşıldığı üzere, şahsî çıkarlar ön plândadır.

Silvan ve Siverek'teki Kürt Teâlî Klübü kapatıldı. Silvan eşrafından Sadık Bey ile Ali Ağa, Kolordu'ya ortaklaşa çektikleri telde, yüzyıllardır Osmanlı sayesinde rahat yaşayan ve Osmanlı Kürt Teâlî Klübü maskesi altında sadakate uymayan bu derneğin kapatılmasından duyulan sevinci belirtmişlerdi. Bu husus, 13. Kolordu Vekili Cevdet tarafından, 14 Haziran 1919'da, Harbiye Nezaretine duyurulmuştu⁸⁸.

Bu konuda, yabancıların da girişimleri olmakta, ancak yöredekiler kendilerine pek fazla iltifat göstermemekte idiler. 13 Haziran 1919'da, Siverek'e giden ve İngiliz himayesi altında bir Kürdistan teşkilini, Kürt Klübüne açıklayan İngiliz binbaşısı Nowil'e red cevabı verilmiş ve Nowil, Haleb'e gitmiştir⁸⁹.

Vilâyet-i Sitte'nin, Ermenistan olacağı yolundaki haberlerin çıkması üzerine, Elaziz'de Kürt Klüpleri kurulmuş, ancak, her klüb azası arasında bir birlik olmamıştır. Elaziz Kürt Klübü Başkanı, Dersim eşrafından Mustafa Ağa, Dersim'e gitmişti. Ancak, bunun da aşireti üzerinde bir nüfuzu yoktu. Dersim ve Malatya'da kürt klübü kurulması yolundaki propagandalar bir işe yaramamıştır. 21/22 Haziran 1919'da, 13. Kolordu Vekili Cevdet, Harbiye Nezaretine bu bilgileri verirken, Elaziz Kürt Klübü'ne kimsenin ehemmiyet vermediğini de belirtmiştir⁹⁰. Ancak, 25 Haziran 1919'da, Dersim'de bir kürt klübü kurulmuş, resmî açılışa Türkçe oku-

⁸⁷ İstiklâl Arşivi, Klasör. 35, Dosya, 137, Fihrist. 9

⁸⁸ İstiklâl Arşivi, Klasör. 35, Dosya, 137, Fihrist. 1

⁸⁹ İstiklâl Arşivi, Klasör. 35, Fihrist, 2 İngilizlerin bu konuda çalışması vardır. H.T.V.D, sayı. 9, belge 213.

⁹⁰ İstiklâl Arşivi, Klasör. 74, Dosya, 278, Fihrist. 38/3-4

nan nutukta, klübün amacının İslâmiyeti ve vatani kurtarmak ve "Başka bir maksat ve emel beslememek" olduğu da açıklanmıştır⁹¹.

Kürt klüpleri arasında anlaşmazlık olduğu gibi,⁹² bu klübler kimse tarafından tutulmamaktaydı. 17 Ekim 1919 da ise, Milli Aşireti Başkanı Mahmud Müdafaa-i Hukuk Cemiyetine çektiği telde, Türk bağımsızlık savaşının yanında olduklarını savunmaktaydı⁹³. Harbiye Nazırı Erkân-ı Umumiye Reisi Cevat da aynı hususları tekrarlamaktaydı⁹⁴. 6-7 Ocak 1920 de, Kâzım Karabekir Paşa, Cevat Paşa'ya, konuyu etraflıca açıklamaktaydı⁹⁵.

Padişaha körü körüne bağlı, halifelik düşüncesi ve halkası etrafında toplanan kişilerin kendi şahsî çıkarları için cahil halkı kıskırttıkları ve dış düşmanların maddî yardımlarından da yararlanarak zararlı cemiyetler kurduklarını bilmekteyiz. Bu cemiyetler Kızıl Hançerliler, Cemiyet-i Ahmediyye, Askerî Nigeşban, İlâ-yı Vatan, Tealî İslâm, Hürriyet ve İtilâf gibi adlar altında çalışmalarını sürdürmekteydiler.

b) Hürriyet ve İtilâf Fırkası:

İlk kez, 21 Kasım 1911'de kurulan ve bir sene sekiz ay çalıştıktan sonra kapatılan ve 10 Ocak 1919'da siyasî hayata yeniden başlayıp, 22 Ocak'ta bir beyanname yayınlayan ve müdafaa-i hukuk derneklerine karşı çıkan Hürriyet ve İtilâf Fırkası pek çok partiyi bünyesinde toplamakta olup, İngilizler'e taraftar bir dernek olarak bilinmektedir. Ancak, ulusçuluğu reddeden Hürriyet ve İtilâf Fırkası, İzmir'in işgaline karşı büyük tepki göstermiştir. Örneğin, 17 Mayıs 1919'da, kendi genel merkezinde yaptığı toplantıda, diğer fırkalarla-Sulh ve Selâmet, Millî Ahrar, Demokrat Sosyalist, Osmanlı Demokrat, Trabzon Müdafaa-i Milliye, İzmir Redd-i İlhak Cemiyetleri, Trakya ve Adana delegeleri-İtilâf devletleri için ortak bir muhtıra hazırlamış ve bunu İtilâf devletlerine göndermişlerdi. Hürriyet ve İtilâf Fırkasının, 8 Ocak 1919'da şube kurulması ile ilgili talimatnamesini yayınladığını ve daha önce kurulmuş olan Sulh ve Selâmet Cemiyeti ile birleşme haberinin gerçekleşmediğini duyurduğunu bilmekteyiz. 14 Ocak 1919'da, genel toplantısını yapan cemiyet, bu toplantıda, hükûmetin hangi

⁹¹ İstiklâl Arşivi, Klasör. 35, Dosya, 137, Fihrist. 21.

⁹² İstiklâl Arşivi, Klasör. 35, Dosya, 137, Fihrist. 21

⁹³ İstiklâl Arşivi, Klasör. 5, Dosya, 23, Fihrist. 13/1-2

⁹⁴ İstiklâl Arşivi, Klasör. 5, Dosya, 23, Fihrist. 13/3

fırkaya dayandığının sorulmasına, kendilerine dayanmıyorsa da, hükûmete yardım edilmesi kararını almıştı ⁹⁵.

Hürriyet ve İtilâf Fırkası mensupları, İttihat ve Terakki Partisine düşman idiler. İttihat ve Terakki resmen ve hukuken dağılınca bunların üyelerini tamamen yok etmek için çalışmalara da giriştiler. Ancak bunlar, İttihat ve Terakki Fırkasının kötülüklerine katılmamış olanlara güvenmenin gerektiğini de söylemekteydiler. Hürriyet ve İtilâf Fırkası, Kuva-yı Milliye aleyhinde olduğu gibi, Osmanlılık prensiplerine bağlı ve batılılaşmaya karşı idi. Fırka, bünyesinde Damat Ferit, Gümilcineli İsmail, Miralay Sadık Bey, Konyalı Şeyh Zeynelabidin, Hoca Mustafa Sabri Efendi, Seyyid Abdülkadir, Sait Molla gibi ünlü kişileri bulundurmaktaydı. Bunlardan Zeynelabidin, Bozkır ve Konya isyanlarını yürüten şahıstı. Seyyid Abdülkadir, Kürdistan Teâlî Cemiyetinin başkanıydı. Sait Molla ise, İngiliz Muhipleri Cemiyetinin önemli üyelerindendi. Bu fırkanın Türkiye'nin her yerinde şubeleri vardı. Partinin programını bazı gazeteler de desteklemekteydi. İttihat ve Terakki ile Müdafaa-i Hukuka düşman olan ve İstanbul dışında da örgütlenen Hürriyet ve İtilâf Fırkası, İngilizler ile ortak çalışmış, Müdafaa-i Hukuk aleyhinde propagandalar yapmıştı ⁹⁶.

Hürriyet ve İtilâf Fırkası, Anadolu tarafından da tasvip edilmiyordu. 57. Fırka Komutanı Albay Mehmet Şefik (Aker), çok önceleri, Hürriyet ve İtilâf Fırkası mensupları için "Millî Mücadele uğrunda, vatanî fedakârlıktan kaçınanlar, çoğu zengin ve ticaretle uğraşanlar, bazı Hürriyet ve İtilâf mensupları, icra kuvvetinin ve hükûmet nüfuzunun millî ellere geçmesini hazmedemeyen hükûmet ileri gelenleri" diye bir tanıtım yapmaktadır ⁹⁷. 10 Ekim 1919'da, İlhami imzalı, Hürriyet ve İtilâf Fırkası ile ilgili olarak çekilen telde, bu fırka mensuplarının vatan namusu için çalışanları "hainane bir nazarla tahkir" ettikleri açıklanmakta ve her türlü "fırlıdak çevirerek, İslâmın siyasî hayatını" ayaklar altında ezmek isteyen "bu gibi zevat emin olsunlar ki inayet-i hakka istinaden Anadolu'nun kalb-i pakından doğan bir tecelliyat-ı maneviyat-ı tesirât-ı kutsiyenin" kendilerini ezeceği ve bunlar için, kendilerini "protesto eder ve hakk-ı millimizin her türlü taar-

⁹⁵ İstiklâl Arşivi, Klasör. 40, Dosya, 158, Fihrist. 13/4-5-6 Harp Tarihi Vesikaları Dergisi. sayı 12, belge. 306

⁹⁶ Akşin Sina; İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele, İstanbul, 1983, sh. 180-181.

⁹⁷ Selek, Sabahattin; Anadolu İhtilâli, İstanbul, 1976, sh. 97-98, Akşin, Sina; İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele, İstanbul, 1983, sh. 182

ruz ve tahkirden masuniyeti esbabının” tamamlanacağı açıklanmaktaydı ⁹⁸. 1922’de zafer kesinleşince, itilâfçılar yurt dışına kaçmaya başlamışlardır.

c) Teâlî-i İslâm Cemiyeti:

Teâlî-i İslâm Cemiyeti, medrese öğretmenleri tarafından kurulmuştu. İlk kuruluşunun adı Cemiyet-i Müderrisîn (Medrese Öğretmenleri Derneği) olup, Hürriyet ve İtilâf Fırkasını destekleyen, padişahlık düzenine karşı olanları istemeyen bir cemiyet olarak göze çarpar. 26 Eylül 1919’da, bu cemiyet, İkdâm gazetesinde, Anadolu hareketi aleyhinde bir beyanname yayınlamıştır. İlk yönetim kurulunda Mustafa Sabri (Başkan), İskilipli Mehmet Atıf (ikinci Başkan), Said-i Kürdî (İttihat-ı Muhammediye Cemiyeti önderlerinden) bulunuyorlardı ⁹⁹. Tasvir-i Efkâr’da “Teâlî-i İslâmiye Cemiyet-i Hayriyesi” adı altında, 21 Aralık 1919’da yayınlanan bir yazıdan cemiyetin, Tekfurdağı, Isparta, İskilip, Kastamonu, Çal, Manisa, Eskişehir, Bursa, Çorum, Ödemiş, Konya, Uşak, Merzifon, Çankırı, Yenisehir, Karahisar-ı Sahip, Kütahya ve Bolu’da şubeler açtığını, asıl maksadının gerçekleşmesi için Muğla, Sungurlu, Boyabat, Bandırma, Kirmasti, Düzce, Beyşehir, Sinop, Sivas, Kayseri, Amasya, Nevşehir, Bolvadin, Maraş ve diğer şubelerin açılacağı belirtilmekteydi. Bursa şubesinin başkanlığına da Abdülkadir Feyzi getirilmişti. Cemiyet, dinî yayınlar yapmakta ve çalışmalarını yayınlar üzerine toplamaktaydı. Dinî amaçlara yönelik ve halifeci olan Konya’daki Teâlî-i İslâm Cemiyetinin isteği ve amacı belli olmayıp, halkın kafasını karıştırmaktaydı. Mustafa Kemal Paşa, 12 Şubat 1920’de, Konya’daki 12. Kolordu Komutanlığına çektiği telde, vatanın bahtsız gününde millet fertlerinin birleştirilmesinin önemli olduğunu, bunun dışındaki hareketlerin millî birliği bozup, ayrılma ve parçalanmaya neden olacağını belirtmekte idi. Mustafa Kemal Paşa, bunun önlenmesi için “her ne ad ile olursa olsun milletin birlik ve düşüncesini bozan bu gibi din ve siyaset perdesi altında kurulan, ilerde kurulması umulan, bütün olumsuz hareketlerin derhal genişleme ve kurulmasına” engel olunmasını istemiş ve milletin birleşmeye muhtaç olduğunu, bunun dışındaki her hareketin “Hiyanet-i Vatanîye” kabul edileceğini ve derhal yok edilmesi gerektiğini de duyurmuştu ¹⁰⁰. Görüldüğü üzere, Mustafa Kemal Paşa, ne Teâlî-i İslâm Cemiyetinin, ne de ilerde bu amaçla kurulması düşünülen

⁹⁸ Özkaya, Yücel; İstiklâl Savaşında Türk Halkının Kuva-yı Milliye’ye ve Millî Orduya Katkıları, Ankara, 1984, II. Harp Tarihi Semineri, sh. 240

⁹⁹ İstiklâl Arşivi, Klasör, 86, Dosya. 144/318, Fihrist. 85

¹⁰⁰ Akşin, Sina; aynı eser, sh. 319, Tunaya, Tarık Zafer; aynı eser, c. II, sh. 382-384

cemiyetleri benimsemediğini, hiç kimsenin de bunları benimsememesi gerektiğini açık seçik ifade etmektedir.

Teâlî-i İslâm Cemiyetinin, 2 Ağustos 1920'de bir beyannameyi yayınlamıştır. Bu beyanname Anadolu halkına hitap etmekte, İslâm şehirlerindeki bazı şahısların zararlı kişilerle anlaşıp, onların başlarına geçecek "teba-ı sadıka-i şahaneye hiyel ve tezvirat ile iğfal ve idlale ve bilâ-emri-i alî ahalden asker cem'ine kıyam edip, zahirde askerî iase ve teçhiz bahanesiyle ve hakikatte cem-i mal sevdasıyla hilâf-ı şer-i şerif ve mugayir-i emri müniif" vergi topladıklarını, halka eziyet ettiklerini ileri sürmekteydi¹⁰¹. Burada kastedilen millî kuvvetlerdi. Teâlî-i İslâm Cemiyeti, padişahın başka kuvvet tanımıyor ve Kuva-yı Milliye taraftarlarını kesinlikle tasvip etmiyordu. Bu durumda Mustafa Kemal Paşa'nın ne kadar isabetli davrandığını ve bu tip cemiyetleri neden tasvip etmediği çok açık olarak ortaya çıkmaktadır.

ç) *İlâ-yı Vatan Cemiyeti:*

Zararlı cemiyetlerden bazıları kendi aralarında toplantılar da yapmakta idiler. Bunlardan İlâ-yı Vatan Cemiyeti, müfrit Hürriyet Fırkası ile ilişkiler kurup, birlikte çalışmalar yapmak için ortam hazırlamaktaydı¹⁰². İlâ-yı Vatan Cemiyeti (Yurdu Yüceltme Cemiyeti), 19 Kasım 1919'da kurulmuştu. İstanbul Hükûmetini destekleyen, dinî görüşlü siyasî bir cemiyetti. Cemiyetin esas özelliği gizli olarak örgütlediği Tarık-i Salâh ya da Tarikat-ı Salâhiye adlı cemiyet ile beraber çalışmış olmasıdır. İngiliz taraftarı olan cemiyet "Kemalist" Hükûmete yaklaştıkları için Fransa ve İtalya'yı kınamıştır¹⁰³. Bu cemiyetten bir grup, Rum Patrikhanesine giderek, 17 Ekim 1921'de bir görüşme yapmışlardı. Bu vatan hainleri, Rum Patriği ile beraber, Anadolu harekâtına karşı durmak istediklerini Patriğe ifade etmişlerdi. Ertesi gün, bu ziyaretlerini yinelemişler ama, Patrik kendileriyle görüşmemiş, onların samimiyetine inanmadığı için heyetin Olağanüstü Yunan Komiseri ile konuşmaları gerektiğini belirtmişti¹⁰⁴.

¹⁰¹ Askerî Tarih Belgeleri Dergisi (Genelkurmay Yayını), Ankara, 1982, sayı. 82, sh. 97-100

¹⁰² İstiklâl Arşivi, Klasör, 525, Dosya. 129, Fihrist. 1, Tunaya, Tarık Zafer; aynı eser, c. II, 386-396

¹⁰³ Tunaya, Tarık Zafer; aynı kitap, c. II, sh. 480-481-518-528

¹⁰⁴ İstiklâl Arşivi, Klasör. 1311, Dosya. 5-A, Fihrist. 9

d) *Cemiyet-i Ahmediye:*

Kuva-yı Milliye'yi parçalamak amacıyla, Hürriyet ve İtilâf Fırkası, Askerî Nigehban Cemiyeti, Kızılhançerliler Cemiyeti, boğazlardaki İngiliz egemenliğine güvenerek "Cemiyet-i Ahmediye"yi kurmuşlar, halkın yobazlığından da yararlanarak "Kuva-yı Muhammediye" adı ile kuvvet toplama-yı tasarlamışlardı¹⁰⁵. Önemli kişilerce kurulan "Cemiyet-i Ahmediye"nin askerî kısmını yönetenler Kızıl Hançerliler Cemiyeti'ne mensup bazı subayları Kara Biga'ya gönderip, halkı aldatmak ve kıskırtıcılıkta bulunmak gibi girişimlerde de bulunmuşlardı¹⁰⁶. İngilizlerin bu cemiyete epey bir yardımda bulunduğunu bilmekteyiz.

Aslında bu karışık ortamda, Kuva-yı Milliye aleyhinde çalışan vatan hainlerine İstanbul Hükûmeti de tam güvenmemektedir. İşte, bu yüzden Sadrazam ve Harbiye Nazırı, Osmanlı Hürriyet ve İtilâf Fırkasına subayların girmesini engellemek için çalışmalar yapmışlardır. Esasen, subayların siyaset yapmaları yasaktı. Onların siyaset yapmalarının, belki de muhtemel bir darbenin ortaya çıkmasına neden olabileceği korkusu, sarayı tedirgin etmekteydi. Sekizinci Ordu Komutanlığına, 9 Ekim 1920'de yollanan şifrede, subayların siyaset yapmalarının gerektiği açıklanmış ve kimlerin Hürriyet Fırkasına girmek için başvurduklarının ve kimlerin partiye girmiş olduklarının ortaya çıkarılması emr olunmuştu¹⁰⁷.

e) *Askerî Nigehban Cemiyeti:*

Zararlı cemiyetlerden olan Askerî Nigehban (Askerlerin Bekçileri) Cemiyeti'nin kuruluş tarihi kesin olmamakla birlikte, 1-2 Ocak 1919'da, Alemdar gazetesinde, Harbiye Nezaretine sunulan bir beyanname yayınlanmıştır. Kurmay subaylara çatan bu beyanname, subaylar tarafından da beğenilmemiştir. Bu cemiyet, ordudan kovulan ve emekliye ayrılanların yeniden orduya alınmalarını istemekteydi. Devlet, onların bu görüşüne iltifat etmiş ve bu tip kişilerle ilgilenmeye başlamıştı¹⁰⁸. Bu cemiyet açık Kuva-yı Milliye'ye karşı olduğunu belirtmekteydi. Askerî Nigehban Cemiyeti, millî müdafaa adı altında, Anadolu'da harekete geçenlerin cina-yet ve siyasete yöneldiklerini, bunların oyun oynadıklarını, cemiyet olarak

¹⁰⁵ İstiklâl Arşivi, Klasör 1311, Dosya. 5-A, Fihrist. 9

¹⁰⁶ Tansel, Selahattin; Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, Ankara, 1978, c. 3, sh. 26-28. Cebesoy, Ali Fuat; Millî Mücadele Hatıraları, İstanbul, 1953, sh. 298. Arsan, Nimet; Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Ankara, 1964, IV sh. 235-246

¹⁰⁷ İstiklâl Arşivi, Klasör. 511, Dosya. 198, Fihrist. 9

¹⁰⁸ Akşin, Sina; İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele, sh. 213-219

bunları lânetlediklerini ve kendilerinin padişaha karşı olan bağlılıklarını üç bin subay adına, 25 Eylül 1919'da, Sadrazam'a sundukları dilekçelerinde belirtmekteydiler ¹⁰⁹. Bu cemiyetin kaldırılması için 12 Ekim 1919'da, Mustafa Kemal, Harbiye Nazırı Cemal Paşa'ya bir telgraf çekmiş, ancak, bu da bir işe yaramamıştır. Çünkü bu cemiyet, Padişaha bağlı olduğunu, beyannamesinde "Beyanat-ı şahane'yi okurken, gözlerimizin yaşıyla ıslatıp, hak-pa-yı şahaneyeye tekrar ale't-tekrar, kalben arz-ı sadakat ve ubüdiy-yet ettik" diye belirtmekteydi. Bu durumda, Padişah'ın, bu cemiyeti desteklemesi doğal karşılanmalıdır.

Askerî Nıgehban Cemiyetinin delegeleri, toplantıları, programları hakkında Dahiliye Nezaretine bilgi verilmediğini açıkça görmekteyiz. Ama, cemiyetin bir beyanname yayınladığı ve bir gazete çıkardığını da bilmekteyiz. 10 Ekim 1919'da, Dahiliye Nezaretine yazılan yazıda, bu zamana kadar, bu cemiyetin çalışmalarının ve programının verilmediği, yayınlanan beyannamesinin kimler tarafından basına verildiği hakkında Matbuat Müdürlüğünün bilgi vermesi istenmişti. Esasen, bu cemiyetin teşekkülünden sonraki çalışmalarından da kimse haberdar değildi ¹¹⁰. 1919 Ekiminde, Dahiliye Nazırı adına, Müsteşar Keşfi, yazdığı gizli ve acele olan bir yazıda, Askerî Nıgehban Cemiyeti adıyla bir cemiyetin kurulduğuna dair bir başvurunun kendilerine yapılmadığını, dolayısıyla bu cemiyetin kanunen ve resmen kurulmuş bir cemiyet olamayacağını anlaşıldığını belirtmiştir. Ancak, Cevat Paşa'nın gözetiminde, Alemdar gazetesinde, Dahiliye Nezaretine hitaben bir yazı çıkmış ve cemiyetin nizamnamesinin bulunduğu açıklanmış ve Gazetenin 94. sayısında cemiyetin genel kâtibi tarafından millete hitaben bir beyanname yayınlanmıştı ¹¹¹.

¹⁰⁹ İstiklâl Arşivi, Klasör. 209, Dosya. 212, Fihrist. 1 Bak: H.T.V.D. Sayı : 18 Belge 452. Bunlar halkı aldatmak için kendilerini zaman zaman Kuva-yı Milliyeci gibi göstermişlerdir.

¹¹⁰ İstiklâl Arşivi, Klasör. 47, Dosya. 180, Fihrist. 5. Cemiyet, 20 Ekim 1919'da hükümetçe fesh edilmiştir. Cemiyete karşı hem Harbiye Nazırı, hem de Heyet-i Temsiliye sürekli suçlamalarda bulunmuşlardır. Bu arada, Nıgehbanlıların gizlice "Kızıl Hançer Cemiyeti"ni kurduklarını bilmekteyiz. Anzavur, kurmuş olduğu Cemiyet-i Ahmediye vasıtasıyla bunlardan yararlanmak ve bunları Kara Biga'ya göndermek istemişse de, bunların belli başlı elebaşları Divan-ı Harp'te yargılanarak dörder ay hapse mahkûm edilmişlerdir. Ancak, bunların gizli hareketleri daha sonra da sürmüş, 1922'de hükümeti devirmek amacı ile "Necat ve İtilâ Cemiyeti"ni kurmaktan sanık olan bazı Nıgehbanlılar Divan-ı Harp tarafından çeşitli cezalara çarptırılmışlardır. Tunaya, Tanık Zafer; Türkiye'de Siyasî Partiler, İstanbul, 1986, c. II, sh. 344

¹¹¹ İstiklâl Arşivi, Klasör. 47, Dosya, 180, Fihrist. 6

Mustafa Kemal, bu zararlı cemiyetin çalışmalarını yakından izliyor ve gerekli tedbirleri alıyordu. Nitekim, Askerî Nihgban'dan elli kadar subayın Ferit Paşa Hükûmeti tarafından İzmit'e gönderileceği ve bunların Kuva-yı Milliye aleyhinde oldukları, Kuva-yı Milliye'ye karşı halkı kıskırtmak için girişimlerde bulunacakları, Mustafa Kemal tarafından öğrenilmiş, 15 ve 17 Ekim 1920'de komutanlar bu konuda uyarılmışlardı¹¹².

Askerî Nihgban Cemiyeti, Padişaha yakın olduğu ve Kuva-yı Milliye'ye karşı olduğunu belirtmekteydi. Yine de, İstanbul Hükûmeti, bu cemiyetten kuşkulandırmakta ve bu cemiyeti resmen tasdik etmemekteydi. Esasen, son zamanlardaki Osmanlı padişahları, son derece kuşku ve korku içinde hayatlarını sürdürmekte idiler. Bu cemiyeti subayların kurması, saray ve çevresini tedirgin etmiş olsa gerektir. Cemiyetin, Tasvir-i Efkar gazetesinde "Efkar-ı Umumiyyede (Kamu Oyunda) Bir Sual" başlığı altında yayınlanan beyannamesi, İstanbul Hükûmeti tarafından araştırılmaya başlanmış, beyannamenin kimler tarafından gazeteye verildiği hususu, Matbuat Cemiyeti'ne sorulmuştu. Ama, Matbuat Reisliğinden, İstanbul Muhafızlığına verilen cevapta, eskidenberi gazetecilerin aldıkları bilgilerin kaynaklarını bildirmek zorunluluğu olmadığı ifade olunmuştu¹¹³. Ancak, İstanbul Hükûmeti, Askerî Nihgban Cemiyeti hakkındaki soruşturmalarını genişletmekteydi. İstanbul Hükûmeti, Hariciye Nezareti vasıtasıyla, Askerî Nihgban Cemiyeti'ne mensup subaylardan bazılarının tutuklanmasını ve bütün cemiyet mensupları hakkında kovuşturma yapılmasını da istemiştir¹¹⁴. Görüldüğü üzere, Askerî Nihgban üyelerinden İstanbul Hükûmeti kuşku duymaktadır.

f) Teceddüd Fırkası:

Osmanlı İmparatorluğundaki zararlı derneklerden birisi de, Osmanlıcılık ülküsünü benimseyen, 9 Kasım 1918'de kurulmuş olan, parlâmenter ve meşrutiyetçi tutumlu, Ulusal Savaş sırasında bazı müspet hareketleri de görülen Teceddüd Fırkasıdır. Bu dernek, Osmanlı İmparatorluğunu, Bi-

¹¹² Atatürk Arşivi, Klasör. 24, Dosya, 1336/10-B, Fihrist. 112/5 Mustafa Kemal, 12 ve 14 Ekim tarihlerinde, Harbiye Nazırına çektiği tellerden tam bir sonuç alamadığı için bu şekilde hareket etmek zorunda kalmıştır. Nutuk; Türkçeleştiren İsmet Gönülal, c. 3, sh. 119-120.

¹¹³ İstiklâl Arşivi, Klasör. 209, Dosya, 212, Fihrist. 2

¹¹⁴ İstiklâl Arşivi, Klasör. 209, Dosya, 212, Fihrist. 4-5. Nitekim, 15 Ekim 1919'da Çanakkale Mevki Komutanı Miralay Şevket Nuh Bey'e "Nihgbanlılar aleyhinde hükûmet tarafından icraata" başlanmıştır denilmektedir. Atatürk Arşivi, Klasör. 4, Dosya. 335/6-2, Fihrist. 31

inci Dünya Savaşına sokan ve sonra haklarında soruşturmalar açılan ve Osmanlı Tarihinde önemli bir yere sahip bulunan İttihat ve Terakki Fırkasının mirasına konmak isteğindedir. Nitekim, İttihat ve Terakki Fırkasının, 1 Kasım 1918'de yapmış yapmış olduğu son kongresinde siyasi programını değiştiren bu partinin yerine, "Teceddüd Fırkası" adını alarak çalışmalarına devam etmesi de bunu doğrulamaktadır ¹¹⁵. Ancak, bu cemiyet, İttihat ve Terakki'nin devamı olduğunu reddetmektedir. Anadolu'da şubeleri de mevcuttur. Üyeleri, 1919 seçimlerine katılmamış ama, içlerinden bir kısmı, daha sonra, Türkiye Büyük Millet Meclisine girmişlerdir ¹¹⁶.

Teceddüd Fırkası'nın, fikirlerini yaymak için bir de Teceddüd adıyla haftalık bir gazete çıkardığını da bilmekteyiz. Bu gazetenin ilk sayısında, İttihat ve Terakki Fırkası'nın on seneden beri devam ettiği ve artık ömrünü tamamladığı ve yerine Teceddüd Fırkası'nın kurulduğu, bunun çalışmalarının siyasi hayatta şimdilik yalnızca Meclis-i Mebusan'da olacağı, ayrıca, partinin amacı ve programı açıklanmaktaydı ¹¹⁷. Şu halde, bu firkanın, İttihat ve Terakki'nin devamı olmadığını belirtmesi doğru değildir. Bu olsa olsa ittihatçılara karşı olan hücumlardan kurtulmak için ortaya atılmış bir iddiadan ibaret olsa gerektir.

Nitekim, İttihat ve Terakki Fırkası, 1 Kasım 1919'da yapmış olduğu son kongresinde siyasi programını tanımlarken, adını Teceddüd Fırkasına çevirdiğini, taşınır taşınmaz mallarını devre karar verdiğini açıklamış, Meclis-i Vükelânın kararı ile bu mallara el konulmuş, Âyandan Hüsnü Paşa, kongre'de, Teceddüd adlı yeni bir firkanın kurulduğunu Sadarete (Sadrazamlığa) sunmuştu ¹¹⁸.

Mustafa Kemal Paşa, Teceddüd Fırkasının çalışmalarını da dikkatle izlemekte idi. Teceddüd Fırkasının resmî mührüyle on sayfalık programı,

¹¹⁵ İstiklâl Arşivi, Klasör. 209, Dosya, 4, Fihrist. 8

¹¹⁶ Tunaya, Tarık Zafer; Türkiye'de Siyasî Partiler, c. II, sh. 92-137

¹¹⁷ Teceddüd gazetesi, No. 1 "9 Kânun-u sanî 1334".

¹¹⁸ Genelkurmay Harp Tarihi, Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, İstiklâl Arşivi, Klasör. 209, Dolap, 4, Fihrist. 19. Selek, Sabahattin: İttihat ve Terakki Fırkasının son kongresinin de kendi kendisini (14-19 Kasım 1918) fesh ettiğini, Teceddüd Fırkası haline dönüştüğünü yazar. Bak. sh. 91. Akşin ise, İttihat ve Terakkinin, 5 Kasım 1918'de son toplantısında Teceddüd adı üzerinde durulduğunu, 11 Kasım 1918'de Teceddüd Fırkasının kurulduğunu belirtir. Bak. sh. 36. Tunaya ise, partinin 9 Kasım'da kurulduğunu açıklar, sh. 92. İstiklâl Harbi, c. 1, (Genelkurmay Yayını) ise, 5 Kasım tarihini verir. bak. sh. 125. Elimizdeki belge ise, Teceddüd Fırkası'nın 1 Kasım'da kurulduğunu ortaya koymaktadır.

İttihat ve Terakki'nin lağıvından önce, İstanbul'da ilmî bir heyet tarafından dört lisanda basılmış ve çoğaltılmış, bütün yabancı devletlere verilmesi düşünülmüş ve bunda manda fikri kabul edilmeyip, bağımsızlığı korumak ve savunmak amacı ile ilgili hususlar yer almıştı. Teceddüd Fırkası hakkındaki düşüncelerini Kâzım Karabekir Paşa, 17 Eylül 1919'da, Mustafa Kemal Paşa'ya, ve 3, 14, 24, 41. Ordu Komutanlıklarına yazmıştı. Kâzım Karabekir Paşa, fırkanın kendisine yolladığı mektubunda "zât-ı devletlerini kendi aralarında ve başlarında bulundurmamakla müftechir addettiklerini" ve "İttihat ve Terakki'ye ruhen merbut" olduklarını anlatmıştır. Mektupta güvenilir kişilerin fırkaya alındığı, bazı livalarda adayların noksan olduğu da açıklanmaktaydı. Mektupta, Mustafa Kemal Paşa'nın her türlü fırka düşüncesinin üstünde olduğu, kendisini "Tezahürat-ı milliyenin mümessili bilmekle beraber bu ahir ve mühim hadisata canla başla iştirak eden fırka mensubunu zat-ı âlilerine fırkanın reis-i hakikisi" olarak düşündükleri de anlatılmaktaydı. Fransa, İngiltere ve Amerikalıların fırkanın niyetini öğrenmek istedikleri, Cemiyetin "İstiklâl-ı vatan ve temini meşrutiyete ve bilhassa mülk-ü sarihinin Yunanistan ve Ermenistan"ca işgaline karşı olduğu açıklanan programında Türklerin, Ermeni ve Rumlardan üstün oldukları örneklerle gösterilmekteydi¹¹⁹. Doğal olarak hem Paşa'ya bağlı kalarak, meşrutiyet kurarak ulusal bağımsızlığı sağlamak ve hem de İttihat ve Terakki'nin izinden giderek bunu başarmak ve böylece, millî davaya hizmet olanaksızdı.

g) *Amerikan-Yunan İttihatı Cemiyeti*

Londra'daki, "Cemiyet-i İslâmiye" Türk Ulusal Bağımsızlık Savaşının yanında yer alırken¹²⁰, "Amerikan-Yunan İttihatı Cemiyeti" üyeleri Trakya'nın Yunanistan'a katılması için hareketlere girişmişlerdi. Bunlar, Trakya'ya bir takım ihtilâlcî adamlar göndermek kararını da almışlardı. Bu konuda, Kırkkilise Mutasarrıfına, 22 Aralık 1919 da bir de mektup yazmışlardır. Kırkkilise Mutasarrıfı, Trakya'nın, Yunanistan'a katılması konusunda Amerika'dan Dimitriyos Mihas imzasını taşıyan, kendisine gönderilen

¹¹⁹ İstiklâl Arşivi, Klasör. 325. Dosya. 14. Fihrist, 93. Bundan bir süre önce, 29 Aralık 1918'de, İstanbul'da yayınlanan Söz gazetesi Mustafa Kemal Paşa'nın Teceddüd Fırkasına geçeceğini yayınlamış, ancak, Mustafa Kemal, bunu 30 Aralık tarihinde yalanlamıştı. Bayur, Yusuf Hikmet; Atatürk'ün Hayatı ve Eserleri, Ankara, 1963, sh. 169, 196 Tunaya, Tarık Zafer; Türkiye'de Siyasî Partiler, İstanbul, 1986, c. II, sh. 93-94.

¹²⁰ İstiklâl Arşivi, Klasör 344, Dosya 34. Fihrist. 39

mektubun suretini Dahiliye Nezaretine 18 Ocak 1920 de göndermiş, Dahiliye Nezareti de, durumu Hariciye Nezaretine duyurmuştu ¹²¹.

Bütün bu anlattıklarımızdan anlaşılıyor ki, Ulusal Kurtuluş Savaşı sırasında, herkes ne yapacağını şaşırılmış durumdaydı. Birçok vatansever, yalnız yörelerini kurtarmak için cemiyetler kurarken, bir kısmı da yabancı devletlerin mandasını ister olmuştur. Bu arada, azınlıklar ve saraya bağlı olanlar Osmanlı İmparatorluğu içinde zararlı cemiyetler oluşturmuşlardı. Mustafa Kemal Paşa, bir taraftan bu zararlı derneklere karşı savaş verirken, diğer taraftan da yabancı devletlere karşı savaş vermiştir.

Kurtuluş Savaşının kazanılmasında en büyük etken ise, Türk halkının, Mustafa Kemal Paşa gibi, birleştirici ve yönlendirici bir lider bulması, halkın ulusal bağımsızlık savaşına inanması ve Mustafa Kemal Paşanın Türk halkına inanması, onun sayesinde muhakkak surette başarıya ulaşacağını bilmesi ve halka bunu açıklayıp, onları bağımsızlık savaşı etrafında toplamasıdır.

¹²¹ Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Ankara, 1957, sayı, 21 Belge. 548, 549, 550, 551